

KOOPERATİFLERDE ORTAKLIKTAN

ÇIKARILMA

(Yüksek Lisans Tezi)

Sami TEKDEMİR

ESKİŞEHİR-1994

ÖZET

Bu çalışmada ortakların kooperatiften çıkarılması ele alınmıştır. Birinci ve İkinci Bölümde konuya genel olarak yaklaşılrken, Üçüncü Bölümde ise konu değişik yönleri ile ortak ve kooperatif açısından sonuçları ile birlikte ele alınarak analitik bir tespit yapılmıştır. Konu işlenirken bilimsel ve yargı içtihatlarından önemli ölçüde faydalanılmış öte yandan konu ile ilgili yürürlükteki yasal hüküm değişmeden önceki şekli ile de karşılaştırılmıştır.

SUMMARY

In this study the expelling of the members of Cooperations was investigated. In the first and the sections the item was approached generally. In the third section however the expelling problem was treated by views of member and the cooperations it self. In this treatment the scientific data and the court verdicts were made us of heasely. On the other hond the verdicts have been compared with the previous ones.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
-------------	---

Birinci Bölüm

KOOPERATİFÇİLİĞE GENEL BAKIŞ

I- KOOPERATİFÇİLİĞİN TANIMI VE İLKELERİ	3
A- KOOPERATİFÇİLİĞİN TANIMI	3
B- KOOPERATİFÇİLİĞİN İLKELERİ	6
1.Serbest Giriş İlkesi (Açık Üyelik)	8
2.Demokratik Yönetim İlkesi	10
3.Sermayeye Sınırlı Faiz Verilmesi	10
4.Risturn Verilmesi İlkesi	11
5.Kooperatif Eğitiminin Geliştirilmesi İlkesi	12
6.Kooperatifler Arası İşbirliği İlkesi	13
II- KOOPERATİFÇİLİĞİN GELİŞİMİ	14
A- DÜNYA'DA KOOPERATİFÇİLİĞİN GELİŞİMİ	14
1.İngiltere'de Kooperatifçiliğin Gelişimi	16
2.Fransa'da Kooperatifçiliğin Gelişimi	19
3.Almanya'da Kooperatifçiliğin Gelişimi	19
4.Diğer Ülkelerde Kooperatifçiliğin Gelişimi	21

B-.TÜRKİYE'DE KOOPERATİFÇİLİĞİN GELİŞİMİ	22
1.1960'a Kadar Olan Dönem	22
2.1960'dan Günümüze Kadar Olan Dönem	26
III-.TÜRK KOOPERATİFÇİLİK HUKUKUNUN GELİŞİMİ ..	30

İkinci Bölüm

TÜRK HUKUKUNDA KOOPERATİF İŞLETMEDEKİ ORTAKLIK

I- ORTAKLIĞIN KAZANILMASI	32
A-KOOPERATİF ORTAKLIĞA GİRİŞ BAŞVURUSU	33
B-KOOPERATİF ORTAKLIĞINA KABUL	36
II- ORTAKLIĞIN SÜRDÜRÜLMESİ	38
III- ORTAKLIĞIN SONA ERMESİ	40
A- ORTAĞIN KOOPERATİFTEN ÇIKMASI	41
1.Bildirme ve Çıkma	41
2.Haklı Sebeplerle Çıkma	42
3.Çıkmanın Kendiliğinden Gerçekleştiği Haller	42
4.Olağanüstü Sebeplerle Çıkma	43
5.Ana Sözleşmede Belirtilen Nedenlerden Dolayı Çıkma	43
B- ORTAĞIN KOOPERATİFTEKİ PAYINI DEVRETMESİ	43
C- ORTAĞIN KOOPERATİFTEN ÇIKARILMASI	44

Üçüncü Bölüm

ORTAKLIKTAN ÇIKARILMA

I- ORTAKLIKTAN ÇIKARILMA NEDENLERİ	46
A- 1163 SAYILI KOPERATİFLER KANUNU'NA GÖRE ORTAKLIKTAN ÇIKARILMA NEDENLERİ	46

1. Kooperatif Çeşitlerine Göre Ortak (Aynı) Çıkarılma Nedenleri	50
a)Ortaklık Şartlarını Kaybedenler	51
b)Kooperatifin Para Mal ve Belgeler Üzerinde İşledikleri Suçlardan Dolayı Mahkum Olanlar	52
c)Parasal Hükümlülüklerini Yerine Getirmeyenler	52
2. Kooperatif Çeşitlerine Göre Farklı Çıkarma Nedenleri	53
B- DİĞER KOOPERATİF KANUNLARINDAKİ ÇIKARMA NEDENLERİ	61
II- ORTAKLIKTAN NASIL ÇIKARILIR?	62
A-ÇIKARILMA KARARININ ALINMASI	62
B-ÇIKARILMA KARARININ ORTAĞA BİLDİRİLMESİ	64
III-ÇIKARILMAYA İTİRAZ	65
A-GENEL KURULA İTİRAZ	65
B-MAHKEMEYE İTİRAZ	66
C-ORTAKLIKTAN ÇIKARILMADA İTİRAZ SÜRESİ	66
IV-ORTAKLIKTAN ÇIKARILMANIN SONUÇLARI	68
SONUÇ VE ÖNERİLER	71
KAYNAKÇA	76

GİRİŞ

Ekonomik ve toplumsal değişmenin sonucu olarak ortaya çıkan kooperatifçilik hareketi günümüz sanayileşmesinin ve rekabetin şiddetiyle daha da önem kazanarak toplumsal kitlelerin önemli unsuru haline gelmiştir. Sanayileşme ile birlikte artan kırsal kesimden şehirlere göç hareketi şehirlerde büyük sorunların ortaya çıkmasına neden olurken göçe katılanlar da geçim zorluklarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Bu ve buna benzer olgular ekonomik gücü yetersiz olan insanlar ekonomik güçlerini birleştirerek geçim zorluğunu yenmenin yollarını aramışlar bunun için de bazı ihtiyaçlarının rahat karşılanabilmesi için kooperatif örgütlerde toplanmışlar onları araç olarak kullanmışlardır.

Günümüzde çok çeşitli kooperatiflerin kurulduğunu görmekteyiz. Kurulan bu kooperatiflerin çalışma konuları ve faaliyet alanları farklı farklıdır. kooperatiflerin çeşitleri arttıkça beraberinde bazı sorunlar ortaya çıkmıştır.

Halkın kooperatifler konusunda yeterli bilgisinin olmaması devlet görevlilerinin ve kooperatif yöneticilerinin kooperatif bilgilerinin yetersiz olması nedenleriyle sorunlar daha da artmıştır. bazen haksız yere üyeler ortaklıktan çıkarılmış ve ekonomik zarara uğratılmıştır. yine kooperatif yöneticileri iyi niyetli olsalar bile kooperatif yasalarının çok sık değişmesi

nedeniyle yasaları algılayamadıklarından kooperatifler zarara uğratılmıştır.

Bu çalışmada ortaklıktan çıkarılma ele alınmaktadır. Ortaklar hangi koşullarda ortaklıktan çıkarılırlar ya da çıkarılamazlar hem bilimsel içtihat hem de yargı içtihatleri dikkate alınarak hem ortak hem de kooperatifler açısından incelenerek üç bölüm halinde ele alınmıştır. Birinci Bölümde genel olarak kooperatifçiliğe değinilmiş, İkinci Bölümde ise kooperatif içinde ortaklığın kazanılması, Üçüncü Bölümde de Kooperatiften çıkarılma değişik yönleri ile incelenmiştir. Sonuç ve Öneriler bölümünde de konunun kısa bir özeti yapılarak önerilerde bulunulmuştur.

Birinci Bölüm

KOOPERATİFÇİLİĞE GENEL BAKIŞ

I- KOOPERATİFÇİLİĞİN TANIMI VE İLKELERİ

A- KOOPERATİFÇİLİĞİN TANIMI

Kooperatifçiliğin bugüne kadar çeşitli tanımları yapılmasına rağmen bugün herkes tarafından kabul edilmiş ortak bir tanımı yoktur. Latince “cooperation” sözcüğünden türetilmiş olan kooperatifçilik, işbirliği yapmak anlamındadır. Hukuksal ve ekonomik yönlerden değişik şekillerde tanımlanmaktadır (1).

Kooperatifçiliğin evrensel tanımını yapmak oldukça güçtür. Bu güçlüğüün nedeni, kooperatiflerin çok değişik amaçlara ve birbirinden çok ayrı ekonomik ve toplumsal sistemlere kolayca uyabilen esnek bir yapıya sahip olmasından, konu ile ilgilenenlerin kooperatife olan bakış açılarının farklılıklarından ve kooperatiflerin yapılarından kaynaklanmaktadır. İktisatçılar genellikle kesin bir tanımdan kaçınırlar ama kooperatifin bir

1 Ziya Gökalp MÜLAYİM, Kooperatifçilik, Ankara, 1992, s.52.

sonuç değil, belirli amaçlara ulaşmak için bir araç olduğu görüşünde birleşirler (2).

Toplumsal ve ekonomik sistem olan kooperatifçilik, insanların biraraya gelerek dayanışma, işbirliği, kendi kendine yardım, yetersiz ekonomik güçlerin birleşmesiyle ekonomik ihtiyaçlarının yerine getirilmesi için iş ve eylemlerin ortaklık esası üzerine kurulmuş işletme girişimi aracılığıyla yürütülmesi gibi temel özelliklere sahiptir. Bütün işlevleriyle gerçek bir işletme gibi çalışmasına rağmen özel bir işletme değildir. Yardımlaşmaya dayalı olup, yoksullara yardım derneği değildir. Üyelerin dayanışması mevcut olup demek değildir. Kendi kendine yardım hareketi olmasına rağmen sendika değildir (3).

Muhtelif ülkelerin yasalarında kooperatifin çeşitli hukuksal ve ekonomik tanımlarına rastlanmaktadır (4). Bu değişik tanımlar bu kavramın daha iyi yorumlanmasına yardımcı olabilir.

Hollanda kooperatifler yasasında "Ortakların girme ve çıkmalarının serbest olduğu ve ortaklarının işlerini birleştirerek veya onların gerekli maddeleri satın alarak kredi sağlamak suretiyle ekonomik haklarını savunan şahıs birleşmeleridir. "Şahısların kendi istekleri ile kurdukları kooperatifin amacının ortakların ekonomik haklarını savunma olduğu, sermaye birleşmesi olmayıp, şahıs birleşmesi olduğu, giriş ve çıkışın da şahısların istekleri doğrultusunda olduğu belirtilmektedir.

2 Franz C.HELM (Çev.İlhan CEMALCILAR), Kooperatif İşletme Ekonomisi, E.İ.T.İ.A. Ya.No:150/92, B.2, Eskişehir, 1979, s.3.

3 Yılmaz ÜRPER, Kooperatif İşletmeciliği, Eskişehir, 1992, s.29-30.

4 MÜLAYİM, s.52-54.

Yine, İtalyan yasasına göre “kooperatif karşılıklı yardım amacı güden, değişik sermayeli sınırsız ortaklı, ortaklarının en çok payı tespit edilmiş olan bir ekonomik örgüttür.”

Alman mevzuatında ise kooperatifler “müşterek bir işletme vasıtasıyla ortakların tarımsal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan sınırsız ortaklı şirketler” biçiminde tanımlanmıştır.

İtalyan İktisatçı Prof. Valenti “kooperatif dağılımdan zarar görenlerin bu zararını ortadan kaldırmak ve dağılımda bir denge yaratmak amacıyla, kendi istekleri üzerine birleşip meydana getirdikleri kollektif bir işletmedir” demektedir.

Fransız Kooperatifçi Charles GIDE ise kooperatifi “Kârı ortadan kaldırma amacı güden bir birleşme” şeklinde tanımlayarak, kooperatifçiliğin kapitalist kârı ortadan kaldırdığı için amacının kapitalizmi ortadan kaldırmak olduğunu ifade etmektedir.

Alex F.LAIDLAW şu görüşlere yer vermektedir. “Bir toplumsal ve ekonomik sistem olarak kooperatifçilik, tek bir kavram ya da toplumsal kavramdan çok, bir dizi düşünüş ve inanişe dayanır. Bunların arasında; güçsüzlerin ortak bir güç elde edebilmek üzere bir araya gelmeleri, kazanca ve zarara eşit düzeyde ortak olmaları, kendi kendine yardımcı, ortak sorunları olan kişilerin bir araya gelmelerini, insanın paraya üstünlüğünü, bireyi sövmeyen bir toplum arayışını, belki de Ütopya’ya erişme özlemini sayabiliriz (5).

⁵ Nurcan TURAN, Konut Sorununun Çözümünde Bir Alternatif Olarak Konut Kooperatifleri ve Eskişehir İlindeki Konut Kooperatiflerinin Sosyo-Ekonomik Analizi, Eskişehir, 1992, s.8.

Ülkemizde ise 1969 tarih ve 1163 sayılı kooperatifler kanununda tanımı vardır. Tarım Satış ve Tarım Kredi kooperatifleri özel kanunlarında kooperatifin tanımı yoktur.

Ülkemizde kooperatifçiliğin kuruluş ve işleyişine ilişkin uygulanan 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu, kooperatifleri şu şekilde tanımlamaktadır. “Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortakların belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve kamu tüzel kişileri ile özel idareler Belediyeler, Cemiyetler ve Dernekler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli kuruluşlara KOOPERATİF denir (6).

Kooperatif ile ilgili değişik tanımlamaları bir araya getirirsek kooperatifi “Ekonomik güçleri yetersiz olan fertlerin ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak için gönüllü olarak biraraya gelerek birlikte yapmalarında yarar bulunan işleri en iyi bir biçimde maliyet fiyatına yapmak üzere kendi kendine yardım ve dayanışma suretiyle ekonomik güçlerini biraraya getirmeleridir” diyebiliriz.

B- KOOPERATİFÇİLİĞİN İLKELERİ

İngiltere’de 1844 yılında Rochdale kasabasında ilk tüketim kooperatifi “Rochdale öncüleri” adı verilen 28 işçi tarafından kurulmuş olup beraberinde bir dizi ilkeler getirilmiş olan, daha sonra diğer bütün kooperatifler de bu ilkeyi benimseyip uyguladıklarından “Rochdale

⁶ Orhan Nuri ÇEVİK, Kooperatifler Kanunu ve İlgili Mevzuat, Ankara, 1981, s.19.

İlkeleri" denilmiştir (7).

Günümüzde her tür kooperatifler uluslararası uygulamalarda kooperatifçiliğin doğduğundan bu tarafa bazı ilkelere bağlı kalarak bu ilkeleri uyguladıklarından diğer işletmelerle olan farklılığı ortaya çıkararak kooperatifçiliğin tanımında ve uygulamasında önemli rol üstlenmişlerdir (8).

Rochdale öncüleri tarafından ortaya atılan uygulama esasları 1937 yılında Uluslararası Kooperatifler Birliği'nce yeniden düzenlenerek ilke şeklinde kabul edilmiştir. Daha sonra bu ilkeler ekonomik ve toplumsal değişmeye uygun olarak değişmesi gündeme gelmiş ve 1966'da aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur. yine son yıllarda bu değişiklik tekrar gündeme gelmiş Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA)'nın Tokyo'da yaptığı kongrede tartışılmıştır. Bunun için uzmanlar komitesi kurularak çalışma başlatılmıştır. Anclak şu anda bütün kooperatiflerce uygulanan ve kabul edilen kooperatifçilik ilkeleri şunlardır (9);

- 1- Açık üyelik (Serbest Giriş)
- 2- Demokratik Yönetim
- 3- Risturn Verilmesi
- 4- Sermayeye Sınırlı Faiz Verilmesi
- 5- Kooperatif Eğitiminin Geliştirilmesi
- 6- İşbirliği İlkesi

7 MÜLAYİM, s.57.

8 ÜRPER, s.32.

9 TURAN, s.12.

1. Serbest Giriş İlkesi (Açık Üyelik)

Kooperatif ortaklığına serbestçe girip çıkabilmeyi nitelendiren bu ilke kooperatiflerin demokratik olma özelliğini ortaya koyup, kooperatifleri diğer işletme türlerinden ayıran en önemli ilkedir. Bu ilke kooperatiflere hem girişi hem çıkışı ilgilendirir. Giriş ve çıkış için eşitlik söz konusudur. Kooperatiflere giriş ve çıkış üyelerin isteğine bağlıdır. Hiç kimse kooperatiflere girmeye, kalmaya ve çıkarılmaya zorlanmamalıdır. Üye gönüllü olarak kooperatife girebilmeli, yükümlülüklerini yerine getirdiği sürece de kooperatifte kalabilmelidir. Kooperatifin sorumluluklarını kabullenip yararlarından faydalanacak olan herkes din, dil ve ırk ayrımı yapılmaksızın kooperatife üye kabul edilir.

Kooperatiflerin sağlıklı çalışıp hayatını idame ettirebilmesi için coğrafi durumu, ekonomik yapıları ve çalışma alanlarına göre üyeliğe giriş ve çıkışları belirli esaslara bağlanabilmektedir.

Kooperatifin açık niteliği sürekli olarak korunmalıdır. Kooperatife üyeliğe yeterli olan tüm kişiler üyeliğe alınmalı ve yeterliliğini yitiren ve kooperatifin yararına aykırı davranışlarda bulunan üyeler için sınırlar konulmalıdır. Bir ayrıcalık getirmemek için sınırsız yükümlülükler öngörülse bile bir kooperatife girmenin otomatik bir hak olmadığı, bu ilkenin anlamı içindedir. belirli ölçülere göre üye seçimi yapmak söz konusudur. Kooperatifin türlü seçme ölçüleri belirleme hakkı vardır. Bu gücü ya dolaylı olarak yasalardan alır ya da işletme işlemlerinde belirli bir politika izleyerek kullanır ⁽¹⁰⁾.

¹⁰ Oktay ÇALOĞLU, En Son Değişiklikleriyle 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu, Türk İş Ya.No:163, 1988, s.1.

Bu Şu Şekillerde yapılabilir:

A- Giriş Koşulları: Sermaye payının ve giriş ödentisinin miktarı ve ödeme yöntemini belirleyebilir.

B- Fiyat Politikası: Kooperatif farklı fiyatlar uygulayarak küçük veya büyük ekonomik birimlerden yana olabilir.

C- Teslim Edilecek Mal Miktarı: Ortak pazarlama programlarında kooperatife teslim edilecek en az mal miktarını belirleyebilir.

D- Üyelik için Yasal Yeterlilik: Yasalarla üyelik, belirli meslekler, yerleşme alanları, yaş ve benzeri bakımlardan sınırlanabilir.

Kooperatif her başvuruyu gözden geçirebilir ve üst düzeyde bir bütünlük sağlamak için, üye olmak isteyende güven, doğruluk, bilgi ve iyi yüreklilik gibi kişisel özellikler arayabilir. Seçim yapabilmek için tam üyelik verilmeden bir deneme ve eleme dönemi de uygulanabilir.

Üye seçmenin amacı, ekonomik çıkarları kooperatifin amacını koruyarak kooperatifle iş yapabilecek uyumlu ve yasal bakımdan yeterli kişileri üyeliğe almaktır. Kooperatifin gelişmesini engelleyecek üyeleri de dışarıda tutmaktır. Kooperatifler giriş ve çıkış Şartlarını ana sözleşme ile sınırlandırabilir. Burada amaç hem kooperatif işletmeyi hem de dolayısıyla ortağı korumaktır ⁽¹¹⁾.

¹¹ ÇALOÖLU, s.2.

2. Demokratik Yönetim İlkesi

Kooperatifleri özel işletmelerden ayıran en önemli özellik bu ilkede toplanmıştır. Özel şirketlerde konulan sermaye oranında yönetimi temsil hakkı olduğu halde kooperatiflerde ortaklar ne kadar sermaye koyarlarsa koysular her ortağın yönetimde bir oy kullanma hakkı vardır. Ortaklar kooperatifin genel kurulunda kendi adına bir oy kullanabilir. Ortakların hem seçme hem de seçilme hakları vardır.

Demokratik yönetim ilkesi, sermayeden çok insana önem verir. İnsanı ön plana çıkarıp eşitliğe dayalı kendi kendine yönetim hakkı sağlayıp özel işletmelerden farklı olduğunu ortaya koyar.

Ortaklar yönetim ve denetim kurulunu kendileri seçtiğinden istedikleri zaman da değiştirebilmektedir (12).

3. Sermayeye Sınırlı Faiz Verilmesi

Kooperatifler de birer işletme olduklarından çeşitli faaliyetler göstermektedirler (alım satım v.s.). Bu işleri yaparken sermaye sorunu ile karşı karşıya kalmaktadırlar. yani sermaye sorunu kooperatifler için büyük önem taşımaktadır. Bu ilkenin amacı kooperatife katılmayı özendirip sermaye birikimini sağlamaktır. Özel şirketlerde ortakların koydukları sermaye paylarına kâr ödenirken kooperatiflerde sermaye paylarına faiz ödenmektedir.

12 MÜLAYİM, s.63-64; ÜRPER, s.35; Ayhan TAN, Türkiye Ekonomisinde Tarım Kooperatifleri, Ankara, 1983, s.15.

Kooperatiflerde sermayeye katılmanın üst sınırı bulunmaktadır.

Bu ilke ile ortakların koydukları sermaye katkısı belirli bir oranda ödüllendirilip daha iyi çalışıp ortaklara faydalı olması için kooperatife yatırım teşvik edilmektedir.

Çeşitli konjonktürlerde piyasa faizlerinin çok yüksek olması, kooperatiflerdeki sınırlı faiz uygulamasını zorlaştırmaktadır. Örneğin, ülkemizde 1988 yılında yapılan bir değişiklikle bu konudaki faiz sınırı devlet tahvillerine verilen faiz oranıyla belirlenmiştir. Pek tabii ki, piyasa faizlerinin yüksek olması zaten sermaye gücünü çeken kooperatifleri de zor duruma sokmuştur.

4. Risturn Verilmesi İlkesi

Kooperatiflerde fazla gelire kâr denilmesinden kaçınılarak artık gelir, olumlu gelir gibi kavramlar kullanılmaktadır. Kooperatifler de diğer işletme türleri ile aynı piyasada faaliyet gösterdiklerinden zarar etmemeye çalışırlar. Günümüz rekabet ortamında kooperatiflerde rekabete güçlü girip maliyet unsurlarını en aza indirmelidirler. Risturn ilkesinin anlamı geri ödeme demektir. Ortakların kooperatif ile yaptıkları işlemler sonucu alış-veriş, oranında pay alırlar. Kooperatif tarafından sağlanan olumlu gelir ortaklar arasında yaptıkları işleme göre paylaşılmaktadır. Bir ortağın diğer ortak üzerinden kazanç elde etmesi önlenmektedir. Aynı zamanda yaptığı işlemler neticesinde pay alan ortak kooperatife daha çok bağlanıp kooperatiflerin gelişmesi için daha fazla katkıda bulunmaktadır (13).

¹³ MÜLAYİM, s.69-70; ÜRPER, s.48; TAN, s.15; İlhan CEMALCILAR, Kooperatifçilik Bilgisi (Teksir), 1979, s.19.

Risturnun temel amacı, kooperatifin ortakların yaptığı alış-verişten dolayı elde ettikleri kârın yine ortaklara geri verilmesi demektir.

5. Kooperatif Eğitiminin Geliştirilmesi İlkesi

Bu ilke diğer ilkeleri bütünleştirme özelliği taşıdığından, her ülke için geçerli ise de, az gelişmiş ülkeler için daha fazla önem taşımaktadır. Bu ilke geniş anlamıyla kooperatif ortaklarının, yöneticilerinin, çalışanlarının, kooperatife ortak olacakların kooperatifçilik hareketini yönlendirecek kamu görevlilerinin ve toplumun kooperatifçilik ilke ve özellikleri konusunda eğitimlerini ifade etmektedir.

Devlet denetim, finansman, teknik yardımı gibi konularda kooperatiflerle çeşitli ilişki içindedir. devlet görevlilerinin daha etkin çalışabilmeleri için teknik ve kooperatifçilik konularında eğitilmeleri gerekmektedir.

Ortakların da hak ve yükümlülüklerini yerine getirebilmeleri için kooperatifçilik konusunda eğitilmeleri gerekmektedir. Kooperatif eğitimi alan ortaklar daha bilgili olacaklarından kooperatiflerin organları daha iyi işleyecektir. Böylece kooperatiflerin gelişimi daha hızlı gerçekleşeceğinden ülke ekonomisi ve ortakların refah durumları daha iyi gelişebilecektir.

Aynı zamanda halkın, kooperatifçilik konusunda bilgilendirilip eğitildiği zaman kooperatiflere bakış açısı değişerek kooperatiflerin ortak sayısı çoğalacaktır. Üst yöneticilerin de kooperatifi daha iyi yönetebilmeleri için kooperatifçilik eğitimini iyi almış olmaları

gerekmektedir. Önce eğitim verecek eğiticilerin kooperatif konusunda eğitilmeleri gerekmektedir.

Bilginin çok çabuk eskidiği günümüzde hem kooperatifte çalışanların hem de kooperatif ortaklarının eğitimini sürekli hale getirmek ve eğitimde verilecek bilgilerin güncel olmasına özen gösterilmesi gerekmektedir.

6. Kooperatifler Arası İşbirliği İlkesi

Bu ilkenin amacı kooperatiflerin karşılıklı olarak birbirlerine destek olmalarını sağlamaktır. Kooperatiflerin kendi aralarında birbirlerine ve topluma en yararlı bir biçimde hizmet verebilmesi için olanakları çerçevesinde yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde diğer kooperatiflerle işbirliğine gidilmesini öngörmektedir. Kooperatifçiliğin başarıya ulaşması için birbirleriyle işbirliği yaparak sosyal ve ekonomik dayanışma sağlanıp, sosyal devlet olma, tüm kesimlerin sosyal ve ekonomik güvenliği, adil gelir dağılımı, dengeli kalkınma ve Devlet-Millet işbirliği çağdaş toplum olma yolunda halkın ve ortakların mutluluğu sağlanabilir.

İletişim ve ulaşım teknolojisindeki gelişmeler dünya'da devletler arasındaki ilişkilerle ulusal ve uluslararası ilişkileri artırmıştır. Hiç şüphesiz aynı konuda çalışan farklı ülkelerdeki kooperatifler uluslararası işbirliği yapabilecekleri gibi aynı ülke içinde aynı ve farklı kooperatifler de işbirliği yapabileceklerdir. Zaten ekonomik ve toplumsal değişmeler bunu zorunluluk haline getirmiştir (14).

¹⁴ MÜLAYİM, s.70; ÜRPER, s.50; CEMALCILAR, s.23.

II- KOOPERATİFÇİLİĞİN GELİŞİMİ

A- DÜNYA'DA KOOPERATİFÇİLİĞİN GELİŞİMİ

“İnsanlar tarihin çeşitli dönemlerinde işbirliği esasına dayalı ekonomik ve toplumsal faaliyetler sürdürmüşlerdir. Zaman içerisinde bu faaliyetler toplumsal gelişmeye paralel olarak yeni boyutlar kazanmıştır. Bir toplumdaki değişimler diğer toplumları da etkileyerek onların değişmesine neden olmuştur. Tüm dünyadaki güç birliği ya da kendi kendine yardım hareketi uluslararası düzeyde algılanmaya başlanmıştır. Çok yönlü işbirliği şeklinde ortaya çıkan kooperasyon olayı belirli bir dönemden sonra daha belirgin hale gelerek yeni boyutlar kazanmıştır. Nasıl bilimler bir gecede ortaya çıkmıyor, belirli bir birikim sonucu ortaya çıkıyorsa kooperasyon da bir birikim sonucu ortaya çıkmıştı” (15).

Kooperatifçiliğin ortaya çıkışını anlayabilmek birçok alanda değişikliğe neden olan ve XIX. yy.'da ortaya çıkan endüstri dönemine göz atmak gerekir. Endüstri dönemi teknik alandaki yeni buluşlarla başlayan ekonomik, toplumsal ve politik değişmelere neden olan bir dönemdir. Bu dönemdeki ekonomik değişmelerin üretim sisteminin yapısal farklılaşmasına dayanmaktadır. El emeğinin geçerli olduğu üretim biçimi endüstrileşme sonucu makinenin hakim olduğu fabrika sistemine dönmüştür. Aynı zamanda endüstri alanında meydana gelen değişmelerden etkilenen tarım toplumu da zor durumda kalmaya başlamış, ev ekonomisi yerine pazar ekonomisinin gittikçe hakim olmaya başlamasından sonra tarımcılar da dışa açılmaya, başka bir deyişle satmak için ürün yetiştirmeye başlamışlardır. Gerekli tarımsal araç ve gereçleri satın almak

¹⁵ ÜRPER, s.3-5.

için paraya ihtiyaç duyulmuştur. Belli bir süre sonra da paraya, sermayeye olan ihtiyaçlardan faydalanmak isteyen aracı, tefeci gibi menfaat grupları ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda sanayi kesiminde bunlar kendilerini göstermeye başlamıştır. Yani tarım kesiminde hakim olan feodal yapı yavaş yavaş çözülmeye başlamıştır.

1789 Fransız İhtilali'nde sözü edilen sonuçların ortaya çıkmasında önemli rolü olmuştur. Aristokrasinin yıkılması, kilisenin gücünün zayıflaması gibi değişiklikler olurken, ekonominin sosyal tabakalarının oluşmasında hakim unsur haline gelmesine neden olmuştur. Devlet müdahalesinden uzak, rekabetin sert olduğu, çalışma koşullarının yasalarla düzenlenmediği, herşeyin işverenler ve piyasa tarafından olduğu bir ortamda yeni doğan ve gittikçe artan sefaletle sürüklenen bir işçi kesiminin doğduğu gözlenmiştir. Bu da şehirlerdeki Lonca sisteminin yavaş yavaş bozulduğunu göstermektedir.

Başta Robert OWEN olmak üzere C. FOURRIER, L.BLANC ve W. KING gibi düşünürler sözkonusu dönemde fikir ve düşünce uygulamalarıyla işçilerin ekonomik ve sosyal durumlarını iyileştirmeyi amaçlayan kendi kendine yardım biçimindeki birleşme ve dayanışma konusunda önyak olmuşlardır.

Yeni üretim şeklinin devlet müdahalesinden uzak serbest rekabet ilkelerine dayalı liberal ekonomik anlayışı, piyasada birbirleriyle rekabet eden çok sayıda fabrika sahibi işvereni ortaya çıkarmıştır. Bu durum insan emeğine dayalı küçük işletmelerin gittikçe şiddetini artıran rekabete dayanamayarak kapanmalarına neden olmuştur. Kapanan işyerlerinin sahipleri ve çalışanları, vasıflı ve yarı vasıflı işçi olarak yeni açılan

fabrikalara girmeye başlamışlardır. Üretim tekniğinin gün geçtikçe gelişmesi işçiler arasındaki vasıflı vasıfsız ayrımını ortadan kaldırarak, fabrika vasıfsız işçilerin de iş yapabileceği bir yer haline dönüşmüştür. Daha iyi yaşam koşullarına sahip olmayı uman topraksız ve işsiz köylüler fabrikaların kurulduğu kentlere doğru akın etmeye başlamışlardır. Kırsal kesimde feodal yapı korunurken kentte işe girip çalışarak kendilerinin ve ailelerinin yaşamlarını sürdüren bir kesimin ortaya çıkmasına ve giderek artmasına neden olmuştur. İşsiz sayısının artması ve işçilerin fabrikada çalışmaktan başka alternatifi olmaması işçilerin aleyhine sorunlar doğurmuştur.

Kendi kendine yardım hareketlerinin temelinde ekonomik yönden zayıf ve korunmaya muhtaç kitlelerin kendi olanakları çerçevesinde ekonomik ve toplumsal durumlarını düzeltmeleri düşüncesi mevcuttur. Bu hareketler aşağıdan yukarıya doğru gelişmiş kısa zaman sonra işçilerle birlikte diğer dar gelirli halkın da bir araya gelmesiyle güçlenmiş, çeşitli ihtiyaçların giderilmesinde kooperatifçilik hareketinin doğmasına ve gelişmesine önayak olmuştur (16).

Kooperatif hareketinin gelişimi ülkelere göre farklılık göstermektedir.

1. İngiltere’de Kooperatifçiliğin Gelişimi

Endüstri devriminin İngiltere’de başlaması ve sonuçlarının ilk önce burada yaşanması karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma, kendi kendine yardım şeklinde birleşme hareketlerinin İngiltere’de başladığını göstermektedir. Bugünkü anlamdaki kooperatifçilik hareketinin temelleri

¹⁶ ÜRPER, s.3-5.

bu ülkede atılmıştır. Fikir ve düşünce akımlarıyla beslenen bu olay kısa zamanda dünyanın diğer ülkelerine yayılmıştır.

Bu ülkede kooperatifçilikten söz ederken bu hareketin sonuçları ve ilk uygulayıcılarının Robert OWEN ve William KING olduğunu belirtmeliyiz. Robert OWEN toplumdaki değişmeyi yönlendirmek amacıyla insancıl düşüncelerle yola çıkıp makinaların iyi bakım ve iyi kullanılmasıyla daha verimli olduklarını öyle ise işçilerin de iyi bakılmaları halinde daha iyi randıman vereceklerini düşünmüştür. İşçi olarak çalıştığı fabrikada işveren olduğundan işçilerin içinde bulunduğu durumu daha iyi tahmin edebiliyordu. Bunun için fabrikasında bulunan işçilerin temel ihtiyaç maddelerini ucuz ve kaliteli olarak sağlayabilmeleri için tüketim mağazası ve tasarruf sandığı kurmuş, işçilerin çalışma sürelerini azaltmıştır. OWEN'in amacı sefalete sürüklenen işçilerin insan gibi yaşamalarını sağlamaktır.

O dönemde aşırı rekabet ortamında işçilere sağlanacak bu imkanların maliyetleri yükselteceği endişesiyle işverenler Owen'i desteklemedikleri gibi onun uygulamalarına karşı cephe almışlardır. Sonuçta bu hareket pek uygulama imkanı bulamamış ancak günümüz kooperatifçilik hareketlerinin oluşup gelişmesine yardımcı olmuştur.

İngiltere'de kooperatifçiliğin öncülüğünü yapanlardan biri de Dr. William KING'dir. Tüketim kooperatifi denemeleri yapan KING pek başarılı olamamıştır. Ancak bugünkü kooperatifçilik hareketlerinin oluşmasına dolaylı olarak uygulamalarıyla katkıda bulunmuştur.

Bugünkü anlamda ilk kooperatif 1844'de İngiltere'nin MANSCHESTER şehrinin ROCHDAL kasabasında 28 dokuma işçisi tarafından kurulmuştur. Kurulan bu kooperatif tüketim kooperatifidir. Bu kooperatif dünya kooperatiflerinin temelini oluşturmaktadır. Özellikleri şunlardır;

- a- Bugünkü anlamda ilk tüketim kooperatifidir
- b- Ortakların zaruri tüketim maddelerini ucuza karşılamak için kurulmuştur.
- c- İşçiler tarafından kurulmuştur.
- d- Ortaklar kooperatifin sahibi ve müşterisidirler.
- e- Konut edinme çocuk ve yetişkinlerin eğitimi, tüketimi, tüketim maddelerinin üretimi, istihdam imkanlarının sağlanması gibi bazı amaçları geliştirmişlerdir.

Bugün de hala geçerliliğini koruyan bir dizi ilkeleri kabul etmişlerdir. Tüm özellikleriyle dünyadaki ilk kooperatif hareketidir.

- f- Amaçları ekonomiktir.
- g- Serbest piyasada rekabet edebilmek için rakip özel işletmenin uyguladığı ekonomik kuralları kooperatif yapısının kıldığı değişikliklere uygulamışlardır (17).

¹⁷ Nuruttin HAZAR, Kooperatifçilik Tarihi, Ankara, 1970, s.54-115; MÜLAYİM, s.26; ÜRPER, s.7-8.

2. Fransa'da Kooperatifçiliğin Gelişimi

Fransa'da bilim adamları hayal ettikleri toplumu kurabilmeleri için bu, araç olarak görülmüştür. Charles FOURRIER Fransa'da herkesin istediği işte çalıştığı ve "Falanj" diye adlandırdığı birimlerden oluşacak bir toplum kurulması için çalışmıştır. Düşünce olarak üretim kooperatifçiliğinin kurulmasıdır. İnsanların mülk sahibi olmakla daha iyi çalışabileceğini savunan FORRIER'e göre mülkiyet ortakların kooperatifteki paylarıdır. Kooperatifin kararlarını önem sırasıyla kabiliyete, sermayeye ve emeğe göre dağıtılması öngörülmüştür. Emek kadar sermayeye de kârdan pay verilmesi düşünülmüştür. Emek ile sermaye ilişkisi dengeli bir şekilde kurulmaya çalışılmıştır. Diğer bir özelliği de üretim ve tüketimin aynı kooperatifte aynı anda oluşacağıdır. Forrier düşündüklerini uygulamadan ölmüştür. Onu izleyen taraftarları üretim kooperatifleri uygulamalarına devam etmişlerdir. Philippe BUCHER, bizzat işçilerin üretime katıldıkları ve kendi aralarında birleşerek aracılıları ortadan kaldıran Marangozlar Kooperatifini kurmuştur. Toplumsal çöküntünün tek nedeni olarak rekabeti gören ve Forrier'in taraftarlarından olan Luis BLANCH üç yüze yakın kooperatif kurulmasına önderlik etmiş, ancak Fransa'da imparatorluğun yeniden kurulmasıyla bir çoğu ortadan kalkmıştır. Sonuç olarak üretim kooperatifçiliğinin temeli Forrier tarafından atıldığı söylenebilir (18).

3. Almanya'da Kooperatifçiliğin Gelişimi

Tüketim kooperatifçiliğinde İngiltere, üretim kooperatifçiliğinde Fransa öncülük ederken, kredi kooperatifçiliğinde de Almanya öncülük etmiştir.

¹⁸ HAZAR, s.116-159; MÜLAYİM, s.31-33; ÜRPER, s.9-13.

Almanya'da kredi kooperatifçiliğini esnaf ve tarım kesimi olarak iki bölümde inceleyebiliriz. Önce esnaf kredi kooperatifçiliği ile başlayıp daha sonra tarım kesiminde yaygınlaşmaya başlamıştır. Üstelik önderleri de farklı kişilerdir.

Liberal ekonominin rekabet unsurunun Almanya'da görülmeye başlamasından sonra sanayi kesimindeki küçük üretici zor durumda kaldı. Çünkü rekabet güçleri zayıftı. Bunu önlemek küçük üreticileri güçlendirmek için 1849 yılında Hammadde Tedariki Kooperatifi daha sonra da Esnaf Kredi Kooperatifi kuruldu. Bu kurumların öncülüğünü Hermen SCHULZE DELİTZSCH yaptı. Bunu izleyerek Esnaf Kredi Bankası kuruldu. Bu gelişmelerden sonra 1859 yılında Alman Kooperatifler Bankası kuruldu.

Almanya'daki bu gelişmeden sadece kredi alanında değil tüketim ve pazarlama alanında da kooperatifler kurulmasına neden olmuştur. Böylece esnaf kesiminin kredi ihtiyacını gidermek amacıyla yürütülen kooperatifçilik hareketi daha sonra tüketim ve pazarlama alanlarında yayılmıştır.

Fikir düşünce ve uygulamaları ile Almanya'da sanayi kesimindeki bu gelişmelere önderlik yapan SCHULZE devletin kooperatiflere yardımını, kooperatiflerin gelişmesini engelleyeceği gerekçesiyle karşı çıkıyordu. Onun savunduğu kooperatifçilik tabandan gelen bir hareket olmuştur.

Almanya'daki kooperatif hareketinin tarım kesiminde ortaya çıkması Wilhelm RAFFEİSEN'in öncülüğünde olmuştur. Başlangıçta kırsal kesimdeki üreticileri, kötü mahsul yıllarında düştükleri zor durumdan

kurtarmak ve ihtiyaçlarını gidermek amacıyla dernek, birlik ve sendika şeklinde kurulan kendi kendine yardım hareketleri daha sonra sınırsız sorumluluk ve mütessesil kefalet usulü ile kredi kooperatifi şekline dönüşmüştür. Küçük üreticiler ucuz ve kolay girdi temini için 1872 yılında bir dizi birim kooperatifi ile birlikte bankalar kurmuşlardır. Bu bankalar 1877 yılında federasyon şeklinde bütünleşmiştir.

RAIFFEISEN, kooperatiflerinin kısa sürede yayılarak başarılı şekilde bütünleşebilmiş olmalarının nedeni hiç kuşkusuz bugün dahi değer taşıyan bir dizi ilkelere uyulmasındandır. Bu ilkeler sınırsız sorumluluk ve zincirleme sorumluluk, ortakların birbirlerini tanınması, kredinin kontrolü, faaliyet konusunun sınırlandırılması, risturn verilmesi, ortak dışı işlemin yapılması, her ortağı biroy hakkı, uzun vade, düşük faiz, yönetimin parasız yapılması.

Zaman içinde kooperatifçilik alanındaki gelişmeler ve değişmeler ülkelere göre farklı boyutlar kazanmıştır. Ülkemiz ve diğer ülkelerde bu alanındaki gelişmeler sırasında İngiltere’de ortaya çıkan Rochdale ilkeleri esas alınmıştır (19).

4. Diğer Ülkelerde Kooperatifçiliğın Gelişimi

Esas olarak Batı Avrupa’da başlayan kooperatifçilik hareketi, sömürgeciliğın o dönemlerde yaygın olması nedeniyle diğer ülkelere de yayılmıştır. Göçmenler dolayısıyla Amerika’yı yine İngiliz sömürüsüyle Hindistan’a dolayısıyla Uzak Doğı’ya gitmiştir.

¹⁹ HAZAR, s.162-227; MÜLAYİM, s.33; ÜRPER, s.10-12.

B- TÜRKİYE'DE KOOPERATİFÇİLİĞİN GELİŞİMİ

1. 1960'a Kadar Olan Dönem

Ülkemiz kooperatifçilik hareketi diğer ülkelere göre hem doğuşu hem de gelişmesi bakımından farklılıklar göstermektedir. Bunun nedeni toplumsal, ekonomik ve tarihi yapılarıdaki farklılıklardır. Cumhuriyet'e kadarki döneme bakacak olursak o dönemdeki iletişim ve ulaşım durumu ve toplumun dışa açılması ve etkilenmesi günümüze göre çok az olduğu görülmektedir. Kooperatifçilik ülkemizde toplumun yapısına göre şekillenmiştir.

Kapalı bir topluluk olan kırsal kesimde geleneklerin hemen hemen bütününde az veya çok hissedilen ekonomik ve toplumsal dayanışmalar Türk kooperatifçilik hareketinin temelini ve en güçlü dayanağını oluşturmaktadır. Kooperatifçilik hareketi birden bire değil kökü eskilere dayanan örgütlenmiş ekonomik ve toplumsal dayanışmaların ortak bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Örgütlenmiş dayanışma şekillerinin en güçlüsü ve en eskisi olan İMECE bugün dahi canlılığını korumakta ve geleneksel kültürümüz içinde önemli bir yere sahip olmaktadır. En büyük desteği değer yargılarında olan ve gönüllülük temeline göre işleyen imece geleneği yöresel farklılıklar göstermesine karşın toplumsal yardımlaşma bakımından ortak özellikler taşır. İmece yazılı kurallara göre değil toplumsal kurallara göre işleyen bir sosyal dayanışma ve yardımlaşma kurumudur.

İmece sisteminden başka benzer çeşitli kurumlar da kooperatifçiliğe kaynak olmuşlardır. Bunlar özerk birlikler oluşturarak koydukları bir takım kurullarla toplumsal yaşamı düzenlemeye çalışmışlardır. Anclak devletin zaman zaman müdahalesi ile şekil değiştirmişlerdir. Bunların en önemlisi “Ahi Birlikleri” olmuştur. daha sonra Ahi birlikleri ile kurulan loncalarla devam eden esnaf, orta sendikaları, birliklerin bankası, aynı zamanda bir çeşit toplumun sosyal güvenliğini sağlayan bir kuruluş olarak çalışmışlardır. Bu sendikalarla Mithat Paşa'nın memleket sandıkları arasında bir bağ olduğu söylenmektedir.

Uzun bir süre toplumun ekonomik ve toplumsal düzenini sağlayan bu örgütler ülkemizdeki tarımsal kooperatifçiliğin temelini de oluşturmuşlardır.

Ülkemizde ilk kooperatifçilik hareketleri Almanya'daki gibi kırsal kesimde sendika şeklinde kredi örgütleri ve kendi kendine yardım hareketleri olarak ortaya çıkmıştır. Başlangıç Mithat Paşa'nın kurduğu memleket sandıkları ile olmuştur. mithat paşa Türk kooperatifçiliğinin öncüsü olarak kabul edilmektedir.

Mithat Paşa üstlendiği görevler dolayısıyla gittiği yerlerin sosyo-ekonomik yapısını iyileştirmek için çalışmalar yapmıştır. O dönemde küçük üreticinin düştüğü kötü durumdan faydalanmak isteyen aracı, tefeci gibi menfaat gruplarının etkinliğini azaltmak için 1863 yılında Niş şehrinin yakınındaki Pirot kasabasında ilk kredi örgütü olan memleket sandıklarını kurmuştur. Sandığın geliri devletin boş arazisinde çiftçilerin imece usulü çalışarak elde ettikleri ürünün satışından sağlanmıştır. Elde edilen gelirin bir kısmı çiftçiye uygun koşullarda kredi olarak verilmiş,

bir kısmı da yörenin okul, çeşme, köprü gibi alt yapısı için kullanılmıştır. İlk denemeler başarılı olunca “Memleket Sandıkları Nizamnamesi” hazırlanarak hükümete sunulmuştur. 1867 yılında Nizamnamenin hükümet tarafından kabul edilmesiyle bu kuruluşların memleket çapında yaygınlaştırılması için bütün Valilere görev verilmiştir. Bu nizamnamenin Türk kooperatif hukuku açısından düşünüldüğünde ilk kooperatif mevzuatı olduğu ortaya çıkar.

İmece usulü ile çalışmanın çeşitli nedenlerden dolayı bozulması ve disiplini kaybetmesiyle sermaye temini için vergiye benzer yöntemler kabul edilmiş ve bir çift öküz başına 15 kg. buğday alınmasına başlanmıştır.

Sandıkların yönetimi halk tarafından seçilen 4 kişi tarafından yürütülürdü. Bunlara EMİN adı verilirdi. Yönetimde katip dışındaki kişiler para almazlardı. Sandıkta toplanan para belirli bir miktara ulaşmadıkça kredi verilmezdi. Köylüler şahsi kefalet ve rehin ile bir yıla kadar vadeli ayda yüzde bir faizle kredi alabiliyorlardı. Masraflar verilen kredilerden elde edilen faiz gelirlerinden karşılanırdı. Kalanın üçte biri risturna, üçte ikisi de çevrenin alt yapısına ayrılırdı.

Nizamnameye uyulması yönetimin dürüst ve işi bilen kimseler tarafından yapılması sermayenin düzenli bir şekilde toplanması sandıkların yarırını arttırmış, bu nedenle tefecilik büyük ölçüde önlenmişti. Ancak bu gelişmeler her tarafta görülmemiştir. Sözü edilen işlevleri yerine getiremeyen sandıklar dağılmaya başladıktan sonra bu durumu önlemek için 1883 yılında sandık sermayesinin arttırılması yanında yönetim ve denetim alanında değişiklikler yapılmıştır. Sandık

gelirlerinin güçlenmesi ve daha düzenli hale getirilmesi için yüzde on olan aşar vergisine yüzde bir sandıklara transfer edilmek üzere ilave yapılmış bu nedenle memleket sandıklarına MENAFİ SANDIKLARI denilmiştir. Bu değişmelerle birlikte hükümetin denetimi de artmıştır. Gittikçe yaygınlaşan menafi sandıklarının istenilen seviyede etkili olmadıkları gerekçesiyle kırsal kesimin artan kredi taleplerini karşılamak için yeni bir kredi örgütü kurulmasına karar verilmiş ve 1888 yılında sandıklar tamamen kaldırılarak Ziraat Bankası kurulmuştur.

Ziraat Bankasının kurulmasından sonra 1914 yılına kadar kooperatifçilik konusunda fikir ve düşünce dışında uygulama alanında da hiç bir gelişme görülmemiştir.

Tarımsal kredide olduğu gibi tarımsal pazarlama koşullarındaki delğişmeler üreticinin yeni bir örgüt kurma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu alandaki gelişmeler ilk defa, Ege Bölgesinde görülmeye başlamıştı. Bu bölgedeki aracılarn aşırı pazar güçleri ve etkinlikleri üreticileri zor duruma düşürmüştür. Aracıların bu hareketine karşılık üreticilerle rekabet edebilmek ve zor durumdan kurtulmak için 1911 yılında örgütlenerek "Aydın Himaye-i Zurra Anonim Şirketi"ni kurmuşlardır. Bununla birlikte bu ortaklık üreticilerin aracılarn karşısında fazla güçlenemediğinden kısa ömürlü olmuştur. Daha sonra 1914 yılında üreticilere pazar güçlerini artıran bugünkü tarım satış kooperatiflerinin ilki sayılan "Aydın incir müstahsilleri ortaklığı" kurulmuştu. Aynı bölgede kurulan Aydın Bankası da buna mali yönden destek sağlamıştır. Bu ortaklığın savaş dönemine rastlaması nedeniyle pek fazla faaliyette bulunamamıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra 1924 yılında 498 sayılı "İtibari Zıral Birlikleri Kanunu" çıkarılmıştır. Bu kanunun en büyük

özelliği kredi ve pazarlama faaliyetlerinin aynı örgüt tarafından yapılmış olmasıdır. Bu uygulama 1926 yılında çıkarılan 865 sayılı Ticaret Kanunu'nun uygulamasına kadar sürmüştür. Kooperatifleri Ticaret Kanunu içinde gösterilmesinden sonra kuruluşları da bu kanuna göre yapılmaya başlanmıştır. Ancak 1929 yılında 1470 sayılı "Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu" çıkmasıyla bu uygulama sona ermiştir. Bu konuda kooperatifçiliğin varlığı hukuken onaylanmış oluyordu. 1470 sayılı kanuna göre kurulan kredi kooperatifleri şimdiki tarım kredi kooperatiflerinin en etkin olmuşlardır (20).

1935 yılında 2834 sayılı ve "Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu" ile 2836 sayılı "Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu" çıkarılmıştır. Ancak bu kanunlardan sonra Tarımsal kooperatifçilik ülke ekonomisinin ve toplumsal kalkınmasında önemli bir araç olarak görülmeye başlanmıştır.

2. 1960'tan Günümüze Kadar Olan Dönem

Bu dönemde ekonomik, siyasal ve toplumsal alanda önemli değişimler olmuş ve bunlarda Türk kooperatifçilik politikasını yakından etkilemiştir. 1960-1992 arasında iki Anayasa 6, Beş Yıllık kalkınma Planı 15 hükümet programı yer almıştır. Ayrıca parti programı, seçim bildirgesi, koalisyon protokolü gibi siyasal içerikli belgeler de söz konusu politikaların olmasında etkili olmuştur.

"Sosyal Devlet" yaklaşımı çağdaş anayasaların başta gelen temel öğeleri arasında sosyal devlet kişiye (yaşam zorluklarına karşı bir

²⁰ ÜRPER, s.12-16; HAZAR, s.230; MÜLAYİM, s.37-50.

koruma sunmaktadır). Kişiy e ekonomik ve sosyal haklar verirken devlete de sosyal görevler yüklemiştir. Kooperatifçilik açısından düşünöldüğünde ekonomik bakımdan güçsüz kimselerin karşılıklı yardım ve işbirliği temeline dayalı sosyal ve ekonomik çıkarlarını korumak için Kooperatif kurmaları sosyal devlet ilkesini benimsemesini anayasaların kişilere verdiği hak olarak düşünölmektedir.

Sosyal devletin özelliğinden biri de devlete Sosyal Görevler yüklemesidir. Sınıflar arasındaki dengesizlikleri gidermek ya da azaltmak için ekonomik yönden zayıf yardıma muhtaç kesimlere asgari yaşam sağlanması bulunmaktadır. Sosyal devlet ilkesini benimsemiş ölkeler sosyal devlet olmalarından kaynaklanan görevlerini yerine getirebilmek için Kooperatifçiliği bir araç olarak görüp kooperatifçiliğın gelişmesini ve yaygınlaşmasını desteklemektedirler.

Sosyal devlet anlayışı ölkemize ilk kez 1961 anayasasıyla girmiştir. İkinci madde “Türkiye Cumhuriyeti sosyal bir hukuk devleti şeklinde düzenlenmiştir.” 1982 anayasasında aynı hüküm muhafaza edilmiştir. Kooperatifçilik ile ilgili anayasa hükmü ilk kez 1961 anayasasında yer almıştır.

Kooperatifçilik 1961 anayasası 51. maddesinde devletin kooperatifçiliğın gelişmesini sağlayacak tedbirlerini alacağı şeklinde belirtilen 1982 anayasası 171. maddesinde devlet “Milli ekonominin yararlarını dikkate alarak üretimin arttırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğın gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır. Kooperatifler, devletin her türlü kontrol ve denetimine tabi olmak suretiyle siyasetle uğraşamaz ve siyasi partilerle işbirliği yapamazlar”

şeklindeki her iki anayasada da devlete bu konuda sorumluluk ve görev yüklenmiştir. 1982 anayasasıyla devlet kooperatif ilişkilerine yeni boyutlar eklenmiştir. Kooperatifler denetimlerini kendi birlikleri ya da dışarıdan bir denetim örgütüyle yerine getirseler de devlet denetiminden kaçamazlar.

1960 yılından sonra çıkarılan kanunlara bakacak olursak 1969 yılında 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu çıkarılmış olup kooperatiflerin bu kanuna göre hukuksal işlevini yerine getirmektedirler. Değişen ekonomik ve toplumsal koşullar nedeniyle 1980'den bu yana artan konut kooperatiflerini disipline etmek amacıyla 1163 sayılı kooperatifler kanununa bazı maddeler ilave eden ve bazılarını kaldıran 3476 sayılı kanun 1988 yılında da kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

1969 yılında 1196 sayılı tütün satış kooperatifleri ve bölge birlikleriyle Türkiye Tütün Satış Kooperatifleri Genel Birliği kanunu adında özel bir kanun çıkarılmıştır. 1935 yılında çıkartılan 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu 1972 yılında çıkarılan 1581 sayılı kanunla Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri şekline dönüşmüştür. Bu kanunla tarım kredi kooperatifleri çok amaçlı kooperatifler olarak görülmeye başlanmıştır. Bu kanun üst örgütlenmenin keyfilikten zorunluluğa dönüşmesi kooperatifler için önemli sayılabilecek vakfiyeler ve gümrük vergisi indirimi, kooperatiflere ve birliklere mevduat toplama yetkisinin verilmesi başta olmak üzere bir takım değişiklikler getirmiştir. 1581 sayılı kanunda 1985 tarihinde kabul edilen 3223 sayılı kanun ile değiştirilerek bugünkü şeklini almıştır.

Yine 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri kanununda değişiklik yapılarak 1985 tarihli 3186 sayılı kanunla değiştirilmiştir. Bu iki kanunla yapılan değişiklikle Tarım Kredi ve Tarım Satış kooperatifleri ve Birliklerinin yönetim yapısı değiştirilmiştir. Yönetim kurumlarının ve tepe yönetiminin oluşumu ve kurallarla alınan kararların uygulanabilirliğinde devletin ağırlığının arttığı görülmüş bu da kooperatiflerdeki demokratik yönetim ilkesini zedelemiştir.

Bu tür uygulamalara Anayasa Mahkemesine iptal davası açılmış ise de anayasa mahkemesi tarafından reddedilmiş, gerekçe olarak da 171. madde gösterilerek bu hükmün kooperatifçiliğe bir çerçeve getirdiği devletin kooperatifçiliği desteklerken milli ekonominin yararlarını dikkate alması gerektiği, kooperatifçiliğin amacının üretimin arttırılması ve tüketicinin korunması olduğu, bunun da ancak kooperatiflerin devletin gözetim ve denetimine bağılı olmalarıyla mümkün olabileceği ileri sürülmüştür. Ayrıca kooperatiflerin gereği gibi denetlenmeleri ülke ve toplum yararı açısından olduğu kadar ortaklarının ve alacaklılarının haklarının korumak ve kooperatiflerin sağlıklı bir ortam içerisinde amaçlarını gerçekleştirebilmek açısından önemlidir. Ortakların ilgisiz davranmalarından ya da bilgisizliklerinden kooperatiflerin zarara uğradıkları sık sık gözlenmiş olup bu nedenle kooperatiflerin uzman kişilerce denetlenmesi gerektiği ileri sürülmüştür.

1984 yılında devlet teşkilatlarının yeniden düzenlenmesi ile ilgili bir dizi kanun hükmünde karamame çıkarılmıştır. Buna göre kooperatifle ilgili Bakanlıklarda değişiklik olmuştur. Tarım Satış kooperatifleri dışındaki tarımsal amaçlı kooperatifler Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığına diğer kooperatifler de Sanayi ve Ticaret Bakanlığına bağlanmıştır.

Ülkemizde kooperatifçiliğin 1961'den sonra devletin sorumluluğuna girmesiyle bu tarihten sonra kalkınma planlarında, hükümet ve siyasal ferdi programlamada yer verilmeye başlanmıştır. Fakat kooperatifçilik açısından istenilen şeyler yapılmamıştır. Hükümetler kooperatifleri kendi doğrultularında kullanmışlar istenilen yardım ve denetimi sağlamadıkları gibi sistem bozucu yönde hareket ederek kooperatifleri seçim yatırımı olarak kullanıp araplıklar haline getirmişlerdir. Yıllarca çabalar sarfedilmesine rağmen Milli Kooperatifler Birliği nihayet Aralık 1991'de kurulabilmiştir (21).

3. Türk Kooperatifçilik Hukukunun Gelişimi

Ülkemizde kooperatifçilik, Cumhuriyet döneminden sonra hukuk kurallarına (yasalara/ bağlanmıştır. Cumhuriyet dönemi öncesinde kooperatif hareketleri görmekteyiz fakat bunlar örf ve adet kurallarına göre işlemiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra 1924 yılında 498 sayılı itibar-i Zirai Birlikleri Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun 1926 yılında 865 sayılı Ticaret Kanununun çıkarılmasına kadar sürmüştür. Kooperatiflerin Ticaret kanunu içerisinde gösterilmesinden sonra kuruluşları da bu kanuna göre yapılmaya başlanmıştır. Ancak 1929 yılında 1470 sayılı Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu'nun çıkmasıyla bu uygulama sona ermiştir. Kooperatifçiliğin varlığının bu kanunla onaylandığı söylenebilir.

1935 yılında 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ile 2834 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu çıkarılmıştır. Kooperatifçiliğin, Cumhuriyet sonrası değiştirilen 1960 ve 1982 Anayasaları'nda da yer aldığı görmekteyiz. 1969 yılında 1163 sayılı

21 ÜRPER, s.16-27; MÜLAYİM, s.37-50.

kooperatifler kanunu çıkartılarak kooperatiflerin bu yasaya göre işlemesi sağlanmıştır. 1980 yılından sonra konut kooperatiflerini düzenlemek amacıyla 1163 sayılı kooperatifler kanununda bazı maddeler ilave eden bazılarını kaldıran 3476 sayılı kanun 1988'de kabul edilmiştir. 1971 yılında çıkarılan 1581 sayılı tarım kredi kooperatifleri kanunu 1985 yılında 3223 sayılı kanunla değiştirilerek bugünkü halini almıştır.

Ülkemizde bugün kooperatif 1163 sayılı kooperatifler kanununa göre işlemektedir. Kooperatifin ortaklarla olan ilişkilerinde, devletle olan ilişkilerinde, halkla olan karşılıklı ilişkilerinde hukuk kurallarına göre hareket etmektedir. Kooperatif ortaklığına ilk girişten itibaren başlayan hukuk kuralları ortaklığın devam ettiği ve sona ermesi durumunda dahi sürmektedir (22).

22 Örfhan Nuri ÇEVİK, Kooperatifler Hukuku Uygulaması ve İlgili Mevzuat, Ankara, 1990, s.94-111.

İkinci Bölüm

TÜRK HUKUKUNDA KOOPERATİF İŞLETMEDEKİ ORTAKLIK

I- ORTAKLIĞIN KAZANILMASI

Türk hukukunda kooperatif kuruluşu ortak olabilmek için öncelikle ortada kooperatif kuruluşun yasal açıdan kuruluşunu tamamlaması gerekir. O zaman kooperatif kuran kimseler de kurucu ortak sıfatı ile ortaklık hakkını kazanmış olacaklardır.

Ancak sadece kurucular bu aşamada ortaklık hakkı elde ederler. Pek tabii ki kooperatif kuruluşunu tamamladıktan sonra ortaklık için başvuran adayların durumlarını inceleyerek kooperatif ortaklığına kabul edebilecektir. İşte esas olan ne zaman hangi durumda ortaklık kazanılmış olacaktır.

Giriş koşullarına sahip kimseler önce kooperatif ortaklığına başvuracaklar daha sonra ortaklığa kabul edileceklerdir .

A- KOOPERATİF ORTAKLIĞA GİRİŞ BAŞVURUSU

Kooperatif ortaklığına girmek isteyen gerçek kişilerin medeni haklarını kullanma yeterliliğine sahip olmaları gerekir. Kooperatifleri diğer işletme türlerinden ayıran en önemli unsur serbest giriş ilkesidir. kooperatife ortak olmak isteyen her kişi üyelik şartlarını yerine getirdiği takdirde ortaklığa alınmalıdır. Kooperatifleri diğer işletmelerden ayıran en önemli ilke olan serbest giriş ilkesine göre ortak sayısının belirli bir rakam ile sınırlandırılmaması ortaklığa girmenin yöneticilerin veya bazı kimselerin isteklerine göre değil objektif şartların gerçekleştirilmesine bağlanması ve bu koşulların çok zorlaştırılmaması anlamını taşır.

Açıkça belirtmelidir ki; serbest giriş ilkesi her isteyenin istediği şekilde kooperatife girebileceği ya da kabul edilmesi gerektiğini ifade etmez. Önemli olan kooperatif ve onun amacının elde edilmesi olanaklarının sağlanmasıdır. Bu nedenle ortak olabilmek için aranılan şartlar ana sözleşmede belirtilir. Bir kimse ortaklık için aranılan şartları yerine getirdiği takdirde kooperatife zarar vereceğine dair bir itiraz sebebi de yoksa kooperatife girebilecek ve ortaklık sıfatını kazanabilecektir (1).

Serbest giriş ilkesinin özelliği ortakların kooperatife kendi istekleri ile hiç bir zorlama olmadan ortak olarak girerek istedikleri zaman da kooperatiften çıkabilmeleridir.

¹ Orhan Nuri ÇEVİK, Kooperatifler Hukuku Uygulaması ve İlgili Mevzuat, Ankara, 1990, s.209.

Kooperatiflerde ortaklık şirketlerde farklılıklar gösterir. Şirketlerde amaç kâr elde etmektir, kooperatiflerde ise ortakların belirli ekonomik ihtiyaçlarını sağlayıp korumaktır. İhtiyaçlar kendiliğinden ortaya çıkmış olup faaliyet konularında ve çalışma alanlarında herhangi bir sınırlamaya gidilmemiştir. Amaç ticari olmayıp ekonomiktir. Amacın elde edilebilmesi için ortaklar karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet vermek suretiyle ekonomik güçlerini birleştirerek zorluklardan korunabilirler (2).

Bilindiği gibi kooperatiflere gerçek kişilerle bazı tüzel kişiler ortak olabilirler. Kamu tüzel kişilerinin tümüne kamu iktisadi teşebbüslerine ve derneklere bu olanak sağlandığı halde ortaklıklar ve özellikle ticari ortaklıklara kooperatife ortak olma hakkı yasaklanmıştır. Bunu daha da açacak olursak her türlü gerçek kişiler, tüzel kişiler, özel idareler, belediyeler, köyler, cemiyetler, dernekler, kooperatif kurup ortak olabilirler, fakat ticaret ortaklıkları kooperatif kurup ortak olamazlar. Kooperatiflerle şirketler arasındaki farka bakacak olursak, Kooperatiflerin belirgin özelliği değişim ortaklığı olmasıdır; kollektif ve komandit şirketler sabit ortaklıdırlar. Ortak sayısını değiştirmek için yeni ortak almak, ortak çıkarmak veya payı devretmek için ortaklık sözleşmesini değiştirmek gerekir. Limited şirketlerde pay ortağa bağlıdır. Anonim ortaklıklarda ise pay yeri sabittir, değişen pay sahibidir.

Kooperatiflerde ise ne pay yeri ne de ortak sayısı ile ilgili olarak değişir. Kooperatiflerin sermayesi yeni giren ortak ile kendiliğinden artar, çıkan ortakla da kendiliğinden azalır.

² ÇEVİK, s.80-85.

Kooperatife ortak olmak için ortağın ana sözleşme hükümlerinin bütün hak ve yükümlerini kabul ettiğini açıklayan bir yazı ile yönetim kuruluna başvurması gerekir.

Giriş şartsız, başvuru yazılı olmalıdır. Yönetim kurulu ortak olmak için müracaat edenlerin ana sözleşmede gösterilen ortaklık şartlarını taşıyıp taşımadıklarını araştırmalıdır.

Yargıtay yazılı giriş bildirimini bir geçerlik şartı olarak kabul etmemektedir. Yargıtayın yerleşmiş içtihadı yazılı giriş bildirimini geçerlik şartı olmadığı yolundadır (3).

Yüksek mahkeme yazılı giriş bildirimi sistemine sıkı sıkıya bağlı kalıp bu unsuru ortaklık sıfatının kazanılması için geçerlik şartı saymanın tehlikelerini gözönüne alarak 8. madde hükmüne esneklik vermek zorunda kalmıştır.

Ana sözleşmeyi kurucu ortak olarak imzalayan kişiden bir de yazılı giriş bildirimi istemenin tam anlamı ile şekilci olduğu görüşü hakimdir. Bunun dışında diğer bir şekil şartı söz konusu değildir. Fakat ana sözleşmeler girmenin zorlaştırılmaması ilkesine aykırı düşmemek şartı ile özel şekiller ön görebilir. Basılı formların imzalanması da yeterlidir. Kurucu ortaklar kooperatif giriş koşullarını içeren bir yazılı belgenin imzalanmamasını önemli bir eksiklik olarak görülmeyebilir. Zaten kooperatifi kuruluş aşamasında ana sözleşmenin kurucu ortaklar tarafından imzalanması gerektiğinden koşul kendiliğinden yerine getirilmiş olmaktadır (4).

³ Reha POROY, Ünal TEKİNALP, Ersin ÇAMOĞLU, Ortaklıklar ve Kooperatif Hukuku, İstanbul, 1984, s.755.

⁴ 11. H.D. 16.6.1980/31.28.K.3211, 13.3.1980, E. 1980/731 K, 1980/1230.

Kooperatife girme koşullarının belirlenmesinin amacı hem ortağı hem de kooperatif işletmeyi korumak içindir. Aksi takdirde ne kooperatif ortağı kooperatiften fayda bekleyecek ne de kooperatif işletme rasyonel çalışabilecektir

Diğer taraftan bu koşullar kooperatifte homojen bir yapının oluşmasını sağlayacağından bu konudan bir takım zorlukların ve sorunların çıkmasını engelleyecektir. Çünkü bir kooperatifdeki homojen yapı kooperatifin başarısı için ön koşul olarak ileri sürülür.

B- KOOPERATİF ORTAKLIĞINA KABUL

Medeni hakları kullanma yeterliliğine sahip olup kooperatife ortak olmak isteyen üyenin ana sözleşme hükümlerini bütün hak ve yükümlülükleriyle kabul ettiğini belirten bir yazıyla yönetim kuruluna başvurması gerekir. Üyenin yazılı isteği kooperatif tarafından kabul edilmesi gerekir. Kabul yetkisi yönetim kuruluna aittir. Bu yetki ana sözleşme ile genel kurula da bırakılabilir.

Yönetim Kurulu ortak olmak için müracaat edenlerin ana sözleşmede gösterilen ortaklık şartlarını taşıyıp taşımadıklarını araştırmak zorundadır. Araştırma sonucunda ortaklık şartlarını taşıyorsa yani sakınca yoksa üyeliğe kabul eder. Ana sözleşmede gösterilen ortaklık şartlarını taşımayan bir kimsenin kooperatife ortak yapılmasını kooperatife ve üçüncü kişilere ait zararlara yönetim kurulu sorumludur.

Yönetim kurulunun başvuran ortak hakkında kabul veya red şeklinde almış olduğu kararının ortağa bildirilmesi konusunda bir açıklık

bulunmamakla beraber yönetim kurulunun aldığı kararlar iç bünyede kalıp üçüncü kişiler nezdinde kendiliğinden hüküm ifade etmez. Bunun için kooperatifi temsilen yetkili kişiler tarafından üçüncü kişilere karşı açığa vurulması gerekir (5).

Kooperatife ortak olmak isteyen kişi hakkında yönetim kurulu karar almışsa kabul kararı ile ilgili kooperatif iradesinin kişiye bildirilmesi ortaklık hukukunun doğması için gereklidir. Böylece ortaklık hukukunun doğmasına neden olan akit tamamlanmış olacaktır. Asasında ana sözleşmeler hazırlanırken ortağı kabul edileceği veya kabul edilmeyeceğinin belirli bir sürede belirtilmesi için açık hüküm konulmalıdır.

Ortaklık hukuku noksan doğduğu takdirde üyenin ortaklığı geçerli değildir. ana sözleşmede yazılı niteliklerini yerine getirmeyen bir ortak ortaklığa alınsa bile durumunun ortaya çıkması halinde ortaklıktan çıkarılabilir. Bunun için yönetim kurulunun kanun ve ana sözleşme hükümlerini çok dikkatli incelemesi müracaat eden ortakların çok iyi araştırılması gerekmektedir. ortaklığa kabul edilen ortak, ortaklar karar defterine yazılması gerekmektedir.

Kooperatife müracaat eden kimsenin ortaklığı kabul edilmediği takdirde yani reddedildiğinde bu kimse yargı yoluna gidebilecek midir?

Bu konuda kooperatifler kanununda nasıl bir işlem yapılacağı konusunda herhangi bir hüküm bulunmamaktadır.

⁵ ÇEVİK, s.306-309.

Ancak ana sözleşmede yazılı tüm işlemleri tamamlayan bir kimsenin ortaklığının iyi niyet kuralları içerisinde reddedilmesi yanlıştır. Ortağın kişiliği, dürüstlüğü, ahlaki yapısı düzgünse bu kişinin reddedilmesi halinde kooperatif yönetim kurulu kararı aleyhine henüz ortak olmaması dolayısıyla genel kurula itirazda bulunamaz. Fakat mahkemeye başvurması gerektiği görüşünü savunabiliriz.

Kooperatiflerde yedek üyelik biçiminde bir ortaklık yoktur. Yedek ortak alınmaz. Uygulamada bazın yedek üyelik diye bir kavrama rastlandığı halde yasada böyle bir ortaklık yoktur. Yedek üye adı altında alınarak kooperatife asil üyeler gibi katkıda bulunan kişileri kooperatif ortağı olarak kabul etmek gerekir. Yargıtayca da bu husus kabul edilmiştir.

Yönetim kurulu her başvuran ortağı almak zorunda değildir. kooperatifin durumuna göre ortamın alınıp alınmaması yönetim kuruluna aittir. Her başvuruyu almamak açık kapı ilkesine de ters değildir. Esas önemli olan kooperatifin devamı ve ilkeleridir (6).

II- ORTAKLIĞIN SÜRDÜRÜLMESİ

Ana sözleşmedeki yazılı kuralları kabul edip müracaat eden ortak yönetim kurulunca kabul edildikten sonra artık kooperatifin ortağıdır.

Kooperatif kuruluş amacına göre faaliyetine devam ettiği sürece ortak kooperatife olan hak ve hükümlülüklerini zamanında yerine getirdiğinde ve kooperatifin amacına aykırı davranışlarda bulunmadığı

⁶ POROY, TEKİNALP, ÇAMOĞLU, s.772.

takdirde kooperatif ortaklığı devam eder. Şunu da belirtmek gerekir ki ortaklık ne zaman kazanılacaktır.

Ortaklık hukuken yönetim kurulunun kabul ettiğine dair yazı ortağa gönderildiğinde kazanılması gerekir. Ancak uygulamada yönetim kurulunun kabul yazısı gönderilmeden de parasal ödemelere başlayan kimsenin ortaklığı kabul edilmelidir görüşü hakimdir. Bizce de ödenmesi gerekli para ortak tarafından ödendiği kooperatifce de alındığı takdirde ortaklık fiilen gerçekleşmektedir.

Kooperatiflerde şirketlerden farklı olarak her ortamın bir ortağın oy hakkı vardır. kooperatifleri diğer işletme türlerinden ayıran en önemli ilke demokratik yönetim ilkesidir. Şirketlerde oy hakkı koyulan sermaye ile orantılıdır. Sermayesi çok olanın daha çok oy hakkı vardır. Kooperatiflerde ise koyulan sermaye ne olursa olsun her ortağın bir oy hakkı bulunmaktadır.

Bunun için her ortağın eşit şekilde seçme ve seçilme hakkı bulunmaktadır.

a) Seçme Hakkı: Her ortak seçme hakkına sahiptir. Genel kurulda oy kullanıp yönetim ve denetim organlarını seçer.

Kooperatifi en iyi yönetebilecek kimseleri seçebilme hakkının olması kooperatifin demokratik özelliğidir. İstemediği beceriksiz kimselerin yönetime gelmesini engelleyebilir.

Başarılı, bilgili yöneticilerin sayesinde kooperatif faaliyetine daha iyi bir şekilde devam ederek ortakların haklarını en iyi şekilde koruyabilir.

b) Seçilme Hakkı: Kooperatiflerde her ortak seçme hakkına sahip olduğu gibi seçilme hakkına da sahiptir. Yönetim ve denetim kurullarına seçilerek görev yapabilir. bilgi ve yeteneği ile kooperatifin başarısı için çalışabilir.

Ortak, kooperatifin kabul ettiği koşullara uymaya devam ettikçe ortaklığı da sürer.

III- ORTAKLIĞIN SONA ERMESİ

Her ortağın kooperatiften çıkma hakkı vardır. Çıkma keyfiyetinin kooperatifin mevcudiyetini tehlikeye düşürmesi halinde ayrılmak isteyen ortağın bir tazminat ödemesine dair hüküm ana sözleşmeye konulabilir.

Kooperatiften çıkma hakkının kullanılması ana sözleşme ile en çok 5 yıl için sınırlanabilir. Haklı ve önemli sebeplerle bu süreden evvel çıkabileceği hususunda ana sözleşmeye hüküm konulabilir.

Bir ortağın hiçbir suretle kooperatiften çıkmayacağına dair hüküm geçersizdir.

Ortaklık sıfatının yitirildiği haller üç grupta toplanabilir.

- 1- Ortağın kooperatiften çıkması ile
- 2- Ortağın kooperatifdeki payını devretmesiyle
- 3- Ortağın kooperatifden çıkarılması ile (7).

⁷ POROY-TEKİNAHLP-ÇAMOĞLU, s.755.

A- ORTAĞIN KOOPERATİFTEN ÇIKMASI

1. Bildirme ile Çıkma

Serbest giriş ilkesinin gereği olarak her ortak ana sözleşmede ve yasada öngörülen kurallara uyarak kooperatiften çıkabilir. Kooperatiften çıkma, bildirme ile olur. Bildirmenin bu şekli konusunda yasada bir açıklık yoktur. yazılı bildirimden isbat açısından yararı vardır. Bildirimden yönetim kurulu tarafından kabul edilmemesi halinde bu noter aracılığı ile yapılır.

Çıkma ancak bir hesap yılı sonunda gerçekleşir. Bildirmenin de bu tarih esas alınarak en az altı ay önceden yapılması gerekir. Hesap yılı sonu ana sözleşmede gösterilir. Gösterilmemişse takvim yılı sonu olan 31 Aralık kabul edilir.

Yönetim Kurulu, bildirimi kabul etmeyecek olursa, ortak, bildirimi kooperatiftede noter aracılığı ile yapmalıdır. yargıtayın bir kararına göre, ortağın kooperatiften ayrılma isteği üzerine, yönetim kurulunun makul bir süre içinde karar almaması halinde ortağın bir ihbarname göndermesi gerekir. aksi halde o şahsın ortaklığının kabulü gerekir (11.H.D. G.2.1978, E.78/111, K.332). Bu halde çıkmanın "bildiri" tarihinden itibaren gerçekleştiği söylenmediyse de maddeyi hesap yılı sonu şeklinde anlamak doğru olur.

Bildirim ana sözleşmede aksine bir hüküm yoksa, yönetim kuruluna yapılır.

Kooperatifler Kanunu bir yandan ortakların çıkma haklarını tam anlamı ile güven altında tutarken diğer yandan da kooperatifin korunması ilkesine bağlı kalmış ve dengeyi çıkma tazminatı ile sağlamıştır (8).

2. Haklı Sebeplerle Çıkma

Kooperatif Kanunu madde 11 uyarınca, kooperatiften çıkma hakkının kullanılması en çok beş yıl süre ile sınırlandırılabilirse de, bu süre içinde de “haklı ve önemli sebeplerin” varlığı halinde çıkılabilir. Kooperatif Kanunu’nun anılan durumda çıkmaya ancak ana sözleşmede bu yolda hüküm varsa izin verdiğine dikkat edilmelidir. Ana sözleşme hükmü, haklı sebeplerin varlığında süresinden önce çıkılabilir şeklinde olabilir. Eğer çıkma sebepleri bildirilmemişse “haklı ve önemli sebep” kavramı, kooperatifin niteliği de gözönünde tutularak, genel ilkelere göre saptanır.

3. Çıkmanın Kendiliğinden Gerçekleştiği Haller

Ortağın ölümü ile ortaklık sıfatı sona erer. kooperatifler Kanunu madde 14. Bu durumda çıkma tazminatı istenemez. Ana sözleşmede gösterilecek şartlarla ölen ortağın mirasçılarının kooperatife ortak olmaları sağlanabilir. Ayrıca giriş bildirimine gerek yoktur.

Bazı durumlarda ortaklık sıfatı bir görev veya hizmetin yerine getirilmesine bağlıdır. Kooperatif devletçe veya başka bir işletmenin olanakları ile desteklendiğinde göreve veya hizmete bağlanma sözkonusudur. Görev veya hizmetin sona ermesi halinde ortak sıfatının da kendiliğinden yiteceği kabul edilmiştir.

⁸ ÇEVİK, s.312-323.

4. Olağanüstü Sebeplerle Çıkma

Kişisel sorumluluklarının ağırlaştırılması veya ek ödeme yükümlülüklerinin konulmasına ilişkin Genel kurul kararlarının ilanından itibaren üç ay içinde ortakların kooperatiften çıktıklarını beyan hakları vardır. (Koop. K. m.52). Bu yenilik doğurucu bir bildirme hakkıdır. Hakkını kullanan ortağın ayrılma tazminatı ödemesi ana sözleşme ile öngörülemez.

Çıkma hakkının doğduğu bir diğer hal de birleşmede görülür. kooperatif infisah ettiğinden gerçek anlamda bir çıkma yoktur. Olsa olsa birleşmenin gerçekleştiği kooperatife girmeme söz konusu edilebilir. Çıkma hakkının kullanılması bir tazminatın ödenmesine bağlanamaz.

5. Ana Sözleşmede Belirtilen Nedenlerden Dolayı Çıkma

Ana sözleşme, ortaklara hangi hallerde ve hangi sebeplerin doğmasında çıkma hakkı tanındığını gösterebilir. Bu hal ve sebeplerde de ortak ana sözleşmeye göre hakkını kullanır ⁽⁹⁾.

B- ORTAĞIN KOOPERATİFDEKİ PAYINI DEVRETMESİ

Kooperatife ortak olup bütün hak ve yükümlülüklerini yerine getiren ortak kooperatif ortaklığını kural olarak devredebilir. Devirin zamanını ve şekli yasada gösterilmemiştir. Fakat devrin önlenmesi olanağı yoktur. Ancak ana sözleşme ile kısıtlanabilir. koloperatif yönetim kurulu belirli

⁹ Gönen ERİŞ- Yılmaz ULUSOY, Kooperatifler Kanunu ve Vergilendirme, Ankara, 1989, s.113.

şartlarla devam etmeye müsaade edebilir. Örneğin, Üniversitelilerin kurmuş olduğu bu kooperatifin devrinde devralanın üniversiteli olması gibi.

Kooperatiflerde devir anonim ortaklıklardaki gibidir. Çıplak payın devrine ilişkin sisteminin burada da uygulanması doğru olur. Alacağın temlik hüükümleri uyarınca işlem yapılmalıdır.

Devir işleminin kooperatif yönetim kurulunca kabul edilmesi zorunludur. Devir etmek isteyen ortak isteğini kooperatif yönetim kuruluna bildirmelidir. Ayrıca devralmak isteyen ortak da yönetim kuruluna başvurması gerekmektedir. Yönetim kurulunun müracaat eden ortağı kuruluştaki gibi araştırması gerekir. Taraflar anlaşıp kooperatif yönetim kurulu da devir işlemini onayladığı takdirde devir gerçekleşmiş ve devir alan kooperatifin ortağı olur ⁽¹⁰⁾.

C- ORTAĞIN KOOPERATİFTEN ÇIKARILMASI

Kooperatife ortak olan kimseler ana sözleşmede açıkça belirtilmeyen sebeplerle ortaklıktan çıkarılamazlar. Çıkarılma sebeplerinin ana sözleşme de açıkça gösterilmesi gerekir.

Ortaklıktan çıkarmaya yetkili organ Genel Kuruldur. Genel Kurul bu yetkisini yönetim kuruluna devredebilir.

Çıkarılma kararı ister Genel Kurulca ister yönetim kurulunca verilsin, çıkarılma kararının onaylı örneği çıkarılan ortağa tebliğ edilmek

¹⁰ ÇEVİK, s.319.

üzere 10 gün içerisinde notere verilmesi gerekmektedir (11).

Burada ortağın kendiliğinden veya zorla çıkması değil çıkarılması söz konusudur. Tabii ki çıkarılmanın ortağa çıkması için belirli şeylerin oluşması gerekir. İşte bu da söz konusu çalışmanın özetini oluşturmaktadır.

11 ÇEVİK, s.325.

Üçüncü Bölüm

ORTAKLIKTAN ÇIKARILMA

I- ORTAKLIKTAN ÇIKARILMA NEDENLERİ

A- 1163 SAYILI KOOPERATİFLER KANUNU'NA GÖRE ORTAKLIKTAN ÇIKARILMA NEDENLERİ

1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu'nun bir çok hükmü 06.10.1988 tarih ve 3476 Sayılı Kanunla değiştirilmiştir. Sözü edilen değişikliklerde ilgili Kanun'un 16. maddesi de yer almaktadır. Bu maddenin 1. fıkrası eski şekliyle şöyle idi. "Ana sözleşme kooperatif ortaklığından çıkarılmayı gerektiren sebepleri tayin edebilir. Bunların dışındaki haklı sebeplerle de ortaklıktan çıkarılmak mümkündür". Yeni şekli ise şöyledir; "Kooperatif ortaklığından çıkarılmayı gerektiren sebepler ana sözleşmede açıkça gösterilir. Ortaklar ana sözleşmede açıkça gösterilmeyen sebeplerle ortaklıktan çıkarılamazlar."

Görüldüğü gibi eski şeklinde ortaklıktan çıkarılma hem ana sözleşmede gösterilen nedenlerle hem de ana sözleşmede gösterilmese dahi ileri sürülebilecek haklı ve geçerli nedenlerle de gerçekleştirilmekteydi.

Ama yeni düzenlemede ortaklıktan çıkarılma nedenleri mutlaka ana sözleşmede açıkça ve anlaşılır bir şekilde belirtilmesi gerekmektedir (1).

Ortaklıktan çıkarılma yeni şekliyle sadece ana sözleşmeye yazılı nedenlerle sınırlandırılmıştır. Oysa eski şeklinde haklı ve geçerli nedenler olarak gösterilmekle çıkarılma daha esnek tutulmuştur denebilir. Kooperatife girmek isteyen bir kimse önce ana sözleşmedeki düzenlemeleri kabul etmektedir. Bununla ortaklıktan çıkarılmayı gerektiren nedenleri de kabul etmiş sayılmaktadır. Ancak sözü edilen ve belirtilen nedenler ortaya çıktığında ortaklıktan çıkarılabilmektedir.

Bunun için ana sözleşmede yer alan çıkarılma nedenleri tesbit edilirken hem ortak hem de kooperatif ve üçüncü şahıslar dikkate alınmalıdır. Çünkü çıkarılmayı gerektirebilecek bir koşulun ortaya çıkması halinde ana sözleşmede yer almadığı için işlem yapılamayacaktır (2). Belki ancak ana sözleşme değişikliği gerçekleştikten sonra o nedenin ortaya çıkması halinde mümkün olabilecektir. Tabii ki bunu en aza indirmek için çıkarılma nedenleri açık, anlaşılır ve ortaya çıkma ihtimali de göz önünde bulundurularak hazırlanmalıdır.

Diğer yandan ortaklıktan çıkarılmasını gerektiren herhangi bir neden ortaya çıkmışsa bu da ana sözleşmede yoksa bu ortak ortaklıktan çıkarılamayacaktır. Aynı ortak söz konusu olan koşulun ana sözleşmeye yazılmasından sonra ortaklıktan çıkarılabilecek midir? Tabii ki ortaklıktan

¹ Gönen ERIŞ-Yılmaz ULUSOY, En Son İçtihatlı Madde Açıklamalı Kooperatifler Kanunu ve Vergilendirme, Ankara, 1990, s.145; Orhan Nuri ÇEVİK, Kooperatifler Hukuku Uygulaması ve İlgili Mevzuat, Ankara, 1990, s.324.

² ERIŞ-ULUSOY, s.147.

çıkarılmaması gerekir. Çünkü ortak ortaklığa müracaat ettiğinde o çıkarılma nedeni ana sözleşmede bulunmamakta idi. Bu yeni çıkarma nedeni ana sözleşmeye hüküm olarak konulduktan sonra giren ortaklar için uygulanması gerekir. Nitekim Yargıtayın bu konudaki kararı da bu yöndedir (3). Aksi taktirde ortağı çıkarabilmek için yeni yeni koşullar türetme ve bunu ana sözleşmeye geçirme gibi kasıtlı hareketlere de yol açılmış olacaktır.

Çünkü; eğer bir kimse kooperatiften atılmak isteniyorsa ana sözleşmede ona uygun bir koşul bulunmaya çalışılacaktır. Bu da ortakların aleyhine bir durum ortaya çıkaracaktır. Herşeyden önce ortağın kooperatife karşı güveni sarsılacak, ortaklar arasındaki ve ortaklarla kooperatif yönetimi arasındaki ilişkileri zedeleyerek, kooperatiflerin temel değerleri içinde yer alan dayanışma ve eşitliği yok edecektir.

Çıkarılma ile ilgili hüküm yönetim ve genel kurulun bu konudaki yetkileri açısından eski ve yenisi ile karşılaşırsa hüküm değişmekle kooperatif organlarının çıkarma yetkisi eskisine göre sınırlandırılmıştır. Genel olarak düşünüldüğünde, kooperatiflerdeki en güçlü organ olarak tanımlanan genel kurul çıkarma ile ilgili geniş inisiyatif kullanamamaktadır.

Eski şeklinde diğer haklı nedenler ifadesi genel bir açıklama niteliğinde olduğu için çıkarma kararı veren organlara geniş inisiyatif verdiği gibi yargılamada da farklı sonuçlar ortaya çıkabilmekteydi. Genel Kurulun uygun bulduğu bazı haklı nedenleri yargı haksız bulabilmekteydi.

³ Yargıtay, 11.H.D., 18.2.1991 T, E.990/223, K.991/1022.

Diğer taraftan haklı nedenler kooperatif türlerine göre farklılıklar göstermekteydi. Örneğin; Köy Kalkınma Kooperatifleri için taahhüt edilen ürünün kooperatif yerine piyasada satılması ya da tüketim ve kredi kooperatifinden alınan bir kredi veya malın kendi ihtiyacında kullanmayıp başkasına devretmesi, alınan kredinin zamanında ödenmemesi aynı bölgede çalışan aynı konulu bir başka kooperatife ortak olunması genel kurul toplantılarına belli bir süre katılmaması gibi kooperatifi ilgilendiren hususlar yanında ortağın kişilik özellikleri ahlaka uygunsuzluk kooperatif düşüncesine yabancılaşma geçimsizlik çalışma gücünün kaybı veya kooperatife tahsis edilmemesi kooperatif aleyhinde faaliyetlerde bulunma olarak çoğaltılabilir.

Bu konu ile ilgili yargıtay kararlarına da baktığımızda haklı ve geçerli nedenlerle kooperatiflerin ortak çıkardıkları görülmektedir. Örneğin, kooperatif yöneticilerinin zimmetine para geçirmesi ana sözleşmede ortaklıktan çıkarma nedeni olarak sayılmadığı halde yargıtay tarafından haklı neden olarak görülmüştür (4).

Ayrıca bir başka Yargıtay kararında da (5) ortaklık sıfat ve ilişkisinden kaynaklanan ve bu sıfatı ile ilgili bulunan bir eylem ve sorumluluğun yerine getirilmemesi ortaklıktan çıkarılmayı gerektiren sair haklı sebeplerle de telakki edilmiştir.

Çıkarılmada esas olan kooperatif ve ortağı eşit olarak korumaktır. Bir kooperatif ortağının yaptığı bir davranış eğer kooperatife ve

4 Bkz. Yarg. 11.H.D. 18.03.1876, T.E. 1879/14101 K. 1876/1422 (s.1432).

5 Yarg. 11. H.D. 10.9.1982, T.E. 1982/3399, K.1982/3399 (Yargıtay Kararları Dergisi, s.1432).

dolayısıyla başka bir ortağın menfaatine uygun değilse bu davranış kooperatiften çıkarılmada haklı neden olarak görülebilmekteydi.

Ancak yeni düzenlemede tüm nedenleri liste halinde belirtmek pek mümkün olmadığından kooperatif örgüt menfaati aleyhine dolayısıyla ortak lehine sonuç ortaya çıkarabilecektir. Bu da kooperatif örgütünün başarısızlığını artıracaktır.

Yeni düzenleme keyfi ortaklıktan çıkarmayı önlemek için ana sözleşmede ortaklıktan çıkarmayı gerektiren nedenlerin dışında başka bir nedenle ortaklıktan çıkarılan yönetim kurulu üyelerine 1 aydan 6 aya kadar hapis, 50.000 TL.'den 500.000 TL.'ye kadar ağır para cezası verilebilir, hükmü getirilmiştir.

Demek ki sadece ana sözleşmede belirtilen nedenlerle ortaklıktan çıkarılabilecektir. Ana sözleşmeye hangi nedenlerin konulup hangilerinin konulmayacağı konusunda da açıklık yoktur. Pek tabii ki bu nedenler arasına haklı ve geçerli nedenler tek tek gösterilebilecektir. Bu kooperatif çeşitlerine göre farklı olabilecektir.

1. Kooperatif Çeşitlerine Göre Ortak (Aynı) Çıkarılma Nedenleri

Kooperatiflere ana sözleşmede gösterilmeyen nedenlerle ortaklıktan çıkarılamayacağı belirtilmiştir. Çıkarılma nedenleri ana sözleşmede herkesin anlayabileceği şekilde açık ve tek tek belirtilmelidir. Çıkarılma işlemi buna göre yapılmalıdır.

Kooperatiflerin kuruluş amaçları, çalışma konuları ve faaliyet alanları ayrı ayrıdır. Ana sözleşmeler hazırlanırken her kooperatif kendi amaçları ve çalışma koşullarına göre ana sözleşme hazırlamaktadır. Kooperatiften çıkarılma nedenleri de farklı farklıdır (6).

Yapılan incelemede 1163 Sayılı Kanuna göre faaliyette bulunan kooperatiflerde ortak nedenlerle çıkarılma işlemi üç ana grupta toplanabilir:

- Ortaklık şartlarını kaybedenler,
- Kooperatifin para, mal ve belgeleri üzerinde işledikleri suçlardan dolayı mahkum olanlar,
- Parasal yükümlülüklerini yerine getirmeyenler.

- Ortaklık Şartlarını Kaybedenler

Kooperatiflerde ortaklıktan çıkarılma işlemine bakacak olursak tümünde hazırlanan ana sözleşmelerde ortaklık şartlarını kaybedenler ortaklıktan çıkarılmaktadır. Yönetim Kurulu ortaklık şartını kaybeden ortağın durumunu incelemelidir. Gerçekten kaybetmişse belgeli bir şekilde ortaklıktan çıkarılabilir. Hatta farkında olmayarak ortaklık şartını taşımayan bir kişiyi ortak olarak almışsa ve daha sonra da ortaklık şartını

⁶ Bkz. Tüketim Kooperatifleri Ana Sözleşmesi, T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü, S. 2/4, s.8.
Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifi Ana Sözleşmesi, Aynı Bakanlık S. 3/3, Ankara, 1993, s.8.
Küçük Sanayi Sitesi Kooperatifi Ana Sözleşmesi, Aynı Bakanlık, S.7/2, Ankara, 1982, s.10.
Konut Yapı Kooperatifi Ana Sözleşmesi, Aynı Bakanlık, S.1/4, Ankara, 1991, S.8.
Temin Tevzi Kooperatifi Ana Sözleşmesi, S. 9, Ankara, 1992, s.8.

taşımadığı daha sonra anlaşılmissa yine ortaklıktan çıkarılabilmektedir (7). Esasen bu koşul içinde bir çok nedenleri bulunduran toptancı bir koşuldur. Genel ifadesi itibariyle ortak koşul gibi görünse bile bu koşul her kooperatif için açıldığından farklı koşulların ortaya çıktığı görülmektedir. Zaten bu çalışmalar da genel ifadesine göre aynı koşul olarak görülmüştür. Bu konu farklı kooperatif giriş koşullarında ayrıntılı ele alınacaktır.

- Kooperatifin Para, Mal ve Belgelerin Üzerinde İşledikleri Suçlardan Dolayı Mahkum Olanlar

Kooperatiflerde ortaklar ve yetkili organlarının kooperatifin para, mal ve belgeleri üzerinde işledikleri suçlardan mahkum olmaları durumunda kooperatiflerle ilişkileri kesilir.

Hazırlanan ana sözleşmelere bu hüküm tüm kooperatifler de konulmaktadır. yargıtay da kooperatifi haksızlığa yürütecek zimmet, görevi ihmal ve kötüye kullanma suçlarını işleyenlerin ihraç edilmesini haklı neden olarak görmektedir (8).

- Parasal Yükümlülüklerini Yerine Getirmeyenler

Ortakların kooperatife karşı bir takım hak ve yükümlülükleri vardır. Ortaklığa giriş için başvuruda kabul ettiği ana sözleşmede gösterilen şartları yerine getirmesi gerekir. Örneğin, ortaklık payını ve aylık aidatlarını düzenli yatırması gerekir. Parasal yükümlülüklerini yerine

⁷ Bkz. Yarg. 11. H.D. 23.3.1982 Gün ve E. 83/1256 K. 1399.

⁸ Bkz. Yarg.11. H.D., 26.5.1987, T.; F.1304, K. 3216.

getirmeyen ortak kooperatifi zarara uğrattığı demektir. Bu nedenle esas olan kooperatifin devamıdır. Yükümlülüğünü yerine getirmeyip 30 gün geciktirmeleri üzerine ortağa yönetim kurulunca ihtar çekilir bu ihtarın noter aracılığıyla yapılması lazımdır. Ortak ihtardan sonra 10 gün içinde yükümlülüğünü yerine getirmezse yine yönetim kurulunca ikinci ihtar çekilir. İhtardan sonra 30 gün içerisinde yükümlülüğünü yerine getirmezse ortaklıktan çıkarılır.

2. Kooperatif Çeşitlerine Göre Farklı Çıkarma Nedenleri

Kooperatifler kuruluş amaçlarına, çalışma konularına göre farklılıklar gösterir. kooperatif çeşitlerine bakıldığında ortaklığa kabulde hepsinin ortaklık şartları farklı farklıdır. Konut kooperatifindeki giriş şartları köy kalkınma kooperatifleri ile farklıdır. Köy kalkınma kooperatifinin giriş şartları, motorlu taşıtlar kooperatifi ile farklıdır. Tüketim kooperatifinin giriş şartları temin ve tevzi kooperatifinin şartları ile farklıdır. Ele aldığımız 1163 Sayılı Kanundaki çeşitli kooperatiflerde ortaklık şartları için ortak hükümler bulunmaktadır. Bunlar her kooperatife başvurmak, ortak olabilmek için,

- Medeni Hakları Kullanma Ehliyetine Sahip Olmak,
- Tüm Kooperatiflerde (Konut Yapı Kooperatifleri hariç) 2644 Sayılı Tapu Kanunu ve yürürlükteki mevzuat hükümlerine göre Türkiye'de gayrimenkul edinmesine imkan sağlanmış kişilerden bulunmak) ortak olabilmek için Türk vatandaşı olmak. Tüm kooperatiflerde çıkarılma işlemine bakacak olursak hazırlanan ana sözleşmelerde ortaklık şartlarını kaybedenler ortaklıktan çıkarılmaktadır. Esasen bu koşul bir çok nedenleri bulunduran toptancı bir koşuldur.

Genel ifadesi itibariyle ortak koşul gibi görünse bile bu koşul her kooperatif için açıldığında farklı koşulların ortaya çıktığı görülmektedir. Zaten bu çalışmada da genel ifadesine göre aynı koşul olarak görülmüştür.

Ortak olma şartlarının her kooperatifte farklılık gösterdiği belirtilmiştir. Örneğin, Konut Kooperatifine ortak olabilmek için Türk vatandaşı olmak veya Türkiye’de gayrimenkul edinilmesine imkan sağlanmış kişilerden bulunmak, medeni hakkını kullanma ehliyetine sahip olmak veya tüzel kişilerden olmak yeterli olduğu halde Motorlu taşıyıcılar kooperatifine ortak olabilmek için konut yapı kooperatifine ortak olabilme şartlarından başka taşıyıcılığı bilfiil meslek edinmiş olmak, taşıma komisyonculuğu yapmamak, kooperatifin amacına uygun motorlu araç bulunmak, aynı amaçlı başka bir motorlu taşıyıcılar kooperatifine ortak olmamak gerekir.

Görüldüğü gibi her kooperatifin amaçları ve çalışma konuları farklı olduğundan ortak olabilme şartları da farklı olmaktadır. Bu örnekler daha da çoğaltılabilir. Küçük sanayi sitesi kooperatifinde ortak olabilmek için esnaf veya sanatkar olmak ⁽⁹⁾, temin tevzi kooperatifinde ⁽¹⁰⁾ ortak olmak için kooperatif tarafından temin ve tevzi edilen ürün ve mesleki ihtiyaçları üzerinde çalışmak ve bu maddeleri kullanan esnaf olmak gibi.

Kooperatife ortak olabilmek için ortaklık şartlarını yerine getirenler kendi iradeleri ile ortak olabilmektedirler. Kooperatife karşı yükümlülüklerini yerine getirdikleri sürece de ortaklıkları devam etmektedir. Kooperatiflerin başarısı da ortakların ortaklık şartlarını ve yükümlülüklerini yerine getirdikleri sürece devam etmektedir. Ortaklar

⁹ Küçük Sanayi Sitesi Kooperatifi Ana Sözleşmesi, s.7.

¹⁰ Temin Tevzi Kooperatifi Ana Sözleşmesi, s.7.

bu bilinci taşımayıp; yükümlülüklerini yerine getirmedikleri takdirde de kooperatifin başarılı olması mümkün değildir.

Örneğin; Konut Kooperatifine ortak olan üyelerin ödemelerini zamanında yapmaması durumunda ⁽¹¹⁾ konutların tamamlanması belirlenen sürede olamayacaktır. Bu nedenle kanun koyucu ana sözleşmeyi hazırlarken belirli şartların yerine getirilmesini istemiştir. Ana sözleşmede belirtilen şartların yitirilmesi durumunda ortağın kooperatif ortaklığından çıkarılacağını hükme bağlamıştır. Ana sözleşmede belirtilen ortaklık şartlarını yitirenler kooperatiften çıkarılacaktır diyerek kooperatifin devamlılığını sağlamıştır.

O halde ortaklar ana sözleşmede belirtilmeyen sebeplerle ortaklıktan çıkarılamayacağına göre ana sözleşmede çıkarılma şartları açık olarak belirtilerek ortak olabilmek için gerekli şartların yitirilmesi durumunda da ortaklıktan çıkarılma sebebi olarak kabul edilecektir.

Kooperatifler kuruluş amaçlarına, çalışma konularına göre farklılıklar gösterirler. Her kooperatif ana sözleşmeleri hazırlanırken kendisine en uygun olan ana sözleşmeyi hazırlar. Ortaklığa kabulde hepsinin ortaklık şartları farklı farklıdır.

Konut Kooperatifi kendisi için en uygun olanını köy kalkınma kooperatifi kendine uygun olan ana sözleşmeyi hazırlar. Bunların çalışma konuları farklı olduğundan ortaklık şartları da birbirinden farklı olmaktadır. Çıkarılma işlemi de ortaklıkta girişteki gibi birbirinden farklıdır. Motorlu Taşıyıcılar kooperatifi Ortaklık Şartları ⁽¹²⁾;

¹¹ Konut Yapı Kooperatifi Ana Sözleşmesi, s.7.

¹² Motorlu Taşıyıcılar Kooperatif Ana Sözleşmesi, s.7.

- 1- Türk vatandaşı olmak,
- 2- Medeni hakları kullanma ehliyetine sahip olmak,
- 3- Taşıyıcılığı bilfiil meslek edinmiş olmak,
- 4- Taşıma komisyonculuğu yapmamak,
- 5- Kooperatifin amacına uygun motorlu aracı bulunmak,
- 6- Aynı amaçlı başka bir motorlu taşıyıcılar kooperatifine ortak olmamak.

Konut Yapı Kooperatifi ile Toplu İşyeri Kooperatifi Ortaklık Şartları (13).

- 1- Medeni hakları kullanma ehliyetine sahip gerçek kişi olmak,
- 2- Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak ve yabancı uyruklu olmakla birlikte 2044 Sayılı Tapu Kanunu ve yürürlükteki mevzuat hükümlerine göre Türkiye’de gayrimenkul edinmesine imkan sağlanmış kişilerden bulunmak.
- 3- 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu’nun 9. maddesinde sayılan tüzel kişilerden olmak.

Temin Tevzi Kooperatifi Ortaklık Şartları (14)

- 1- Türk vatandaşı olmak
- 2- Medeni hakları kullanma ehliyetine sahip gerçek kişi veya 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu’nun 9. maddesinde sayılan tüzel kişilerden olmak

¹³ Konut Yapı Kooperatifi Ana Sözleşmesi, s.5.
Toplu İşyeri Kooperatifi Ana Sözleşmesi, s.7.

¹⁴ Temin Tevzi Ana Sözleşmesi, s.7.

3- Kooperatif tarafından temin tevzi ve mesleki ihtiyaç maddeleri üzerinde çalışan ve bu maddeleri kullanan esnaf olmak.

Tüketim Kooperatifi Ortaklık Şartları (15)

1- Kooperatife ortak olabilmek için medeni hakları kullanma ehliyetine sahip gerçek kişi veya 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 9. maddesinde sayılan tüzel kişilerden olmak.

Küçük Sanayi Sitesi Ortaklık Şartları (16).

1- Türk vatandaşı olmak, medeni haklarını kullanma ehliyetine sahip olmak,

2- Ana sözleşme hükümlerini ve getirilen yükümlülüklerini kabul etmek,

3- 507 Sayılı Esnaf ve Küçük Sanatkarlar kanunu'na göre kurulmuş derneklere kayıtlı esnaf ve sanatkarlar veya Ticaret ve Sanayi Odalarına kayıtlı küçük sanayi niteliğini taşımak.

4. Sitenin Kurulduğu Şehirde Bilfiil İcra

Sanat etmek, müstakil bir işyeri sahibi olmak ve bu niteliği devam ettirdiğine dair bağlı bulunduğu dernek veya ticaret ve Sanayi Odası ile vergi dairesinden vergi kaydı ve esnaf siciline kayıtlı olduğuna dair belgeleri yürütücü kuruluşlara ibraz etmek.

¹⁵ Tüketim Kooperatifleri Ana Sözleşmesi, s.7.

¹⁶ Küçük Sanayi Sitesi Kooperatifi Ana Sözleşmesi, s.7.

Görüldüğü gibi kooperatifin çalışma alanlarına göre ortak olma şartları da birbirinden farklı farklıdır.

Kooperatiflerde ortak olabilme şartları ile ortaklıktan çıkarılma şartları birbirleriyle ilgilidir.

Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifi Çıkarma Sebepleri (17)

- 1- Ortaklık şartlarını kaybedenler,
- 2- Parasal yükümlülüklerini otuz gün geciktirmeleri üzerine yönetim kurulunca noter aracılığıyla yapılacak ihtarı takip eden on gün içinde bu yükümlülüklerini yerine getirmeyenlere yine aynı kurulca ikinci ihtar yapılır. İkinci ihtar takip eden otuz gün içerisinde yükümlülüklerini yerine getirmeyenler,
- 3- Kooperatifin mal, para ve belgeleri üzerinde işledikleri suçlardan dolayı mahkum olanlar.

Konut Yapı Kooperatifi ile Toplu İşyeri Yapı Kooperatifi Ortaklıktan Çıkarma Sebepleri (18)

- 1- Ortaklık giriş şartlarını kaybedenler,
- 2- Parasal yükümlülüklerini yerine getirmeyenler,
- 3- Kura çekimi sonunda kendilerine düşen konutları kabul etmeyenler,
- 4- Tapuda kendi adlarına tescilden önce konutlarında yaptıkları tahribatı yazılı ihtara rağmen düzeltmeyenler,

¹⁷ Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifi Ana Sözleşmesi, s.14.

¹⁸ Konut Yapı Kooperatifi Ana Sözleşmesi, s.14.

5- Kooperatifin para, mal ve belgeleri üzerinde işledikleri suçlardan dolayı mahkum olanlar.

Temin Tevzi Kooperatifi Ortaklıktan Çıkarılma Sebepleri (19)

- 1- Ortaklık şartlarını kaybedenler,
- 2- Parasal yükümlülüklerini yerine getirmeyenler,
- 3- Kooperatifin para, mal ve belgeleri üzerinde işledikleri suçlardan dolayı mahkum olanlar.

Tüketim Kooperatiflerinde Ortaklıktan Çıkarılma Sebepleri (20)

- 1- Ortaklık şartlarını kaybedenler,
- 2- Parasal yükümlülüklerini yerine getirmeyenler,
- 3- Kooperatifin para mal ve belgeleri üzerinde işledikleri suçlardan dolayı mahkum olanlar.

Küçük Sanayi Sitesi Kooperatifi Ortaklıktan Çıkarılma Sebepleri (21)

- 1- Ortaklık şartlarını kaybedenler,
- 2- Parasal yükümlülüklerini yerine getirmeyenler,
- 3- Kura çekimi sonunda kendilerine düşen işyerlerini kabul etmeyenler,
- 4- Tapuda kendi adlarına tescilden önce işyerlerinde yaptıkları tahribat veya tadilatı ihbara rağmen düzeltmeyenler,

19 Temin Tevzi Kooperatifi Ana Sözleşmesi, s.14.

20 Tüketim Kooperatifi Ana Sözleşmesi, s.14.

21 Küçük Sanayi Sitesi Kooperatifi Ana Sözleşmesi, s.14.

- 5- İşyerlerini kiraya verenler,
- 6- İşyerini ana sözleşmelerindeki amacı dışında kullananlar.

Sulama Kooperatifinde Çıkarılma Sebepleri (22)

- 1- Ortaklık şartlarını kaybedenler,
- 2- Ortaklık görevlerini yerine getirmeyenler.
 - a) Yönetmelik hükümlerine uygun hareket etmeyenler,
 - b) Kooperatifin çıkarlarına ve alınan kararlara aykırı davranışlarda bulunmak,
 - c) Yüklendiği ortaklık paylarını ve ek ödemelerini, krediden dolayı vadesi gelen borcunu zamanında ödememek,
 - d) Kooperatif toplantı ve kooperatif tesislerinde siyasi faaliyette bulunmak.
- 3- Üç defa arka arkaya genel kurul toplantısına katılmamak.

Görüldüğü gibi kooperatif çeşitlerine baktığımızda herbirinin çıkarma nedenleri farklı farklıdır. Motorlu taşıyıcılar kooperatifinde ortağın motorlu aracını satması veya bilfiil taşımacılık mesleğini bırakması çıkarılma sebebi sayılmaktadır. Konut yapı kooperatifinde kurada kendine çıkan konutu kabul etmeyenler, temin tevzi kooperatifinde esnafılığı bırakmak, küçük sanayi sitesi kooperatifinde işyerini kiraya verenler veya amacı dışında kullananlar kooperatiften çıkarılmaktadır.

²² Sınırlı Sorumlu Sulama Kooperatifi Ana Sözleşmesi, T.C. TARIM ORMAN VE KÖY İŞLERİ BAKANLIĞI TEŞKİLATLANMA ve ESTEKLEME GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Ankara, 1989, s.5-6.

B- DİĞER KOOPERATİF KANUNLARINDAKİ ÇIKARMA NEDENLERİ (23)

1163 Sayılı Kooperatifler kanunu dışındaki 1581 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ile 3486 sayılı tarım satış kooperatifleri ve birlikleri, 1196 sayılı tütün satış kooperatiflerinin uygulamalarında da çıkarılma nedenleri ana sözleşmede belirtilmiştir. Ana sözleşmede belirtilmeyen sebeplerden dolayı ortak, ortaklıktan çıkarılamaz. Ortaklıktan çıkarılma sebepleri hemen hemen aynı özellikler göstermektedir. Bunlara bakacak olursak,

- 1- Kanun ve Ana sözleşme hükümlerine aykırı hareket etmek,
- 2- Tecil sebepleri olmadan borçlarını arka arkaya üç üretim döneminde ödememeleri, veya teslimi taahhüt ettikleri mahsulü mazeretsiz olarak üç yıl üst üste kooperatife teslim etmemek,
- 3- Kooperatife ortaklık şartlarını taşımadıklarının sonradan anlaşılması,
- 4- Aynı zamanda başka bir kooperatife ortak olunması.
- 5- Ortak mahsülleri üzerinde ticaret ve komisyon işi yapmak, faizli para veya mal olarak kredi vermek,
- 6- Ortakların tarımsal işletmelerinin bulunduğu köyün kooperatif çalışma alanında çıkarılması hallerinde yürütücü kurulunun kararı ve bu kararın genel kurulca onaylanması sonucu ortaklıktan çıkarılanlar.

²³ Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarım Kredi Kooperatifleri Bölge Birlikleri, Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Ana Sözleşmeleri, TÜRKİYE TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ MERKEZ BİRLİĞİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Ankara, 1988, s.2-3.

II- ORTAKLIKTAN NASIL ÇIKARILIR?

Ortaklar ana sözleşmede belirtilen çıkarılma nedenlerinden dolayı kooperatiften çıkarılırlar. Kooperatiflerde ortaklıktan çıkarmaya yetkili organ genel kuruldur.

Genel kurul bu yetkisini yönetim kuruluna devredebilir. Bu yetki devredilemez görevlerden değildir. Uygulamada da bu görev genellikle yönetim kuruluna bırakılmaktadır. Zira normal şekilde yılda bir kez toplanacak genel kurula çıkarma kararı bırakıldığı takdirde kararın etkisi kalmamakta bu durum kooperatifin aleyhine olmaktadır.

Yönetim kurulunca verilen çıkarma teklifini genel kurul gündemine konarak genel kurulda görüşülmesinin sağlanması gerekir.

Ancak çıkarılma kararı ilgilinin ortak olma hukukuna son vereceğinden bir kısım ana sözleşmelerde bu konudaki yönetim kurulu kararının salt çoğunlukla değil de üçte iki çoğunlukla alınması için hüküm konulmaktadır. Bunun böyle yapılması ortakların lehine olup aynı zamanda daha demokratik yöntem olarak benimsenmektedir (24).

Çıkarılma işlemi ile ilgili işlemleri iki başlık altında inceleyebiliriz.

A- ÇIKARILMA KARARININ ALINMASI

Bir ortağın kooperatiften çıkarılabilmesi için yönetim ve genel kurulca karar verilmiş olması gerekir. Demek ki, ortaklıktan çıkarılma kararı ancak kooperatifin ilgili kurullarınca alınabilmektedir.

²⁴ ERIŞ-ULUSOY, s.148.

Kurullarında çıkarmada kabul edeceği esaslar ana sözleşmede belirtilmiş olması gerekir. Ana sözleşmede sadece çıkarma nedenleri değil çıkarma şekliyle ilgili hükümler de bulunabilir. Örneğin, yönetim kurulunun çıkarma kararı verirken hangi sayıda üyenin toplanmış olması ve toplananların kaçının veya yüzde kaçının karar vermesi gibi nisapda ana sözleşmede belirtilebilir. Aynı husus genel kurul için de geçerlidir. Bu nisap Kooperatifler Kanununun 51. maddesi ile aynı kanunun 98. maddesinden hareketle Türk Ticaret Kanunu'nun (25) ilgili hükümlerinden hareketle sağlanabilir.

Çıkarılma kararı genel kurul tarafından verilecekse ve çıkarılmak istenen ortak genel kurulda ise pek tabii ki kendisi lehine yani karşı oy vermiş ise bunu genel kurul tutanağında şerh koydurtması lehine bir hareket olur (26). Zira Genel kurula katılarak olumlu oy kullanan davacının kararın iptali için dava açma hakkı bulunmamaktadır (27). Ortaklıktan çıkarmayı gerektiren şartların oluşması ile ortaklık kendiliğinden düşmez. Ortaklığın sona ermesi için yetkili kurulların karar alması gerekir. Yani ortaklıktan ihraç ya da çıkarmanın mutlaka bir kooperatif kurulundan geçmesi gerekmektedir.

Ortaklıktan çıkarılma kararı gerekçeli olarak tutanağa geçirilir. Burada ortağın ana sözleşmede yer alan çıkarılma sebepleri tek tek tutanağı yazılır. Çıkarılma kararı yönetim kurulunca verilmişse yönetim kurulu karar defterine genel kurulca verilmişse genel kurul karar defterine geçirilmesi gerekmektedir.

25 Türk Ticaret Kanunu, Mad.33.

26 Bkz. Yarg.11.H.D. 19.2.1981, T., E. 990/2125, K.991/1060.

27 Yarg. 11.H.D. 23.3.1978, T., E. 1978/923, K. 1978/1454.

Deftere geçirilmedeki amaç çıkarılmaya itiraz hallerinde kanıtlayıcı belge olarak kullanılabilmesine olanak sağlamaktır.

Bunun yanında çıkarılma kararının gerekçeli olarak ortağa bildirilmemesi mahkemece tek başına iptal nedeni olmamaktadır. Çıkarılma kararının ortaklar defterine yazılması gerekir.

Kooperatife ortak olan her üye ortaklar defterine yazılır. Ortaklıktan çıkarılma işleminde de çıkarılma kararının tarih ve numarası ortaklar defterinin ilgili sütununa kaydedilmesi gerekmektedir. Böylece ortaklar defterinde o ortakla ilgili sahife kapatılmış olmaktadır. Çünkü ortaklar defterine çıkarılmanın gerekçeli olarak yazılması mümkün olamayacağından çıkarılma kararının tarih ve numarasının belirtilmesi yeterli olacaktır.

B- ÇIKARILMA KARARININ ORTAĞA BİLDİRİLMESİ

Çıkarılma kararı hangi organ tarafından verilmiş olursa olsun çıkarılma kararının onaylı örneği çıkarılan bu ortağa tebliğ edilmek üzere 10 gün içerisinde notere verilmesi gerekmektedir.

Notere verilecek olan bu çıkarma kararının kooperatifi temsile yetkili kişilerce onaylanmış olması gerekmektedir. Çıkarılma kararı genel kurul tarafından verilmiş olsa dahî notere tebliğinin yine yönetim kurulunca yapılması zorunluluğu bulunmaktadır.

Kooperatiften çıkarılan ortağın çıkarılma kararının alındığı genel kurul toplantısına katılmış olması tebliğ yerine geçmemektedir (28).

²⁸ ERIŞ-ULUSOY, s.148.

Kooperatifler Kanunu'nun 16. maddesine göre çıkarılma kararının ortağa noter kanalıyla tevdi edileceği belirtilmişse de yargıtay içtihatlarında posta ile de (iadeli taahhütlü) tebliğ yapılabileceği belirtilmektedir (29).

Ortaklıktan çıkarılma kararının 10 gün içinde notere verilmesi zorunluluğu ortaklıktan çıkarma kararının geçerlilik koşulu değildir (30).

III- ÇIKARILMAYA İTİRAZ

A- GENEL KURULA İTİRAZ

Çıkarma kararı yönetim kurulunca verilmişse ortak kararın kendisine tebliğinden itibaren 3 ay içinde genel kurula başvurarak kararın ortadan kaldırılmasını isteyebilir. İtirazın şekli kanunda bu "itiraz" ilk toplanacak genel kurula sunulmak üzere yönetim kuruluna noter aracılığı ile tebliğ ettirilecek bir yazı ile yapılır hükmü getirilmiştir. Buna göre yönetim kurulu kararına karşı itiraz yönetim kurulu aracılığı ile noter kanalıyla genel kurula karşı yapılacaktır.

Gönerilen Genel kurulun itiraz nedeniyle toplanmasını kanun öngörmemiştir. Başka bir nedenle genel kurul toplanıncaya kadar veya normal genel kurul toplantısına kadar ortağın kesin ortaklığı veya ortaklıktan çıkması boşlukta kalacaktır. Bununla beraber yönetim kurulu gerektirici nedenler varsa genel kurulu olağanüstü toplantıya çağırabilir (31).

29 Yarg. 11.H.D. 9.6.1977, F., 77/2934, 1982, Ygr. 11.H.D. 29.4.1981, T., E., 1990/1338, K. 1991/2689.

30 Yarg. 11.H.D. 17.5.1976, T., E. 1976/2095, K.1976/2628.

31 ÇEVİK, s.330.

Her iki kurula da itiraz etmesi için hak düşürücü süre 3 aydır. Her iki organca çıkarmada da kararın onaylı örneği çıkarılan ortağa tebliğ edilmek üzere 10 gün içinde notere tevdi edilmektedir.

Bu durumda çıkarılan ortağa tebligat normal olarak noter aracılığıyla yapılmaktadır.

Çıkarılan ortak, çıkarılma kararının kendisine tebliğinden sonra çıkarılan organ kararları aleyhine 3 ay içinde iptal davası açabilir. Yine aynı süre içerisinde genel kurula yönetim kurulu kararı aleyhine itirazda bulunabilir.

Kooperatifler Kanunu'na göre 3 aylık hak düşürücü süre geçtikten sonra ortağın itiraz hakkı düşmekte çıkarma kararı kesinleşmektedir (34). Ancak ortağın itiraz hakkı hileli yollardan önlenecek 3 aylık süre geçirilmişse ortağın itiraz hakkı kaybolmaz (35). Ana sözleşmede açıkça gösterilen sebeplerle çıkarılan ortağın yerine çıkarma kararı kesinleşmedikçe yeni ortak alınamaz. Buna rağmen kooperatife ortak alınırsa bu kişi kooperatif ortaklığı sıfatını kazanamaz. Ancak ortak olduğunu iddia eden kişinin tazminat hakkı saklıdır.

Ortaklıktan çıkarma kararı, dava açılıp davanın kazanılabilmesi ile eğer dava açılmamışsa hak düşürücü sürenin sona ermesi ile kesinleşir.

Kooperatiften çıkarılan ortağın hak ve yükümlülükleri çıkarma kararının kesinleşme tarihine kadar devam eder. Haklarında çıkarma

³⁴ ÇEVİK, s.335.

³⁵ Yarg. 11. H.D. 8.2.1977, T., E. 5264, K. 5393.

kararı kesinleşmeyen ortakların yerine yeni ortak alınması cezai müeyyideye bağlanmıştır.

Kooperatif veya üst kuruluş yönetim kurulu üyeleri fiilin önem ve mahiyetine göre 3 aydan 2 yıla kadar hapis yüzbin liradan bir milyon liraya kadar ağır para cezasına çarptırılmaktadır (36).

IV- ORTAKLIKTAN ÇIKARILMANIN SONUÇLARI

1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 17. maddesine göre kooperatiften çıkarılan ortakların kendilerinin veya mirasçılarının kooperatif varlıkları üzerinde hakları olup olmadığı bu hakların nelerden ibaret olduğu ana sözleşmede açıkça gösterilir. Bu haklar yedek akçeler hariç olmak üzere ortağın ayrıldığı yıl bilançosuna göre hesaplanır denilmektedir.

Kanunun ilgili maddesinde çıkarılan ortağa hiç bir hak verilmemesini önlemek için çıkarılan ortağın sermaye mevduatında kısmen veya tamamen yoksa kalkacağı hakkında şartlar hükümsüzdür ibaresine yer verilmiştir.

Çıkarılan ortağa olan ödemelerin ortağın ayrıldığı yıl bilançosunu takip eden yılda yapılması gerekir. Ancak kooperatifin mevcudiyetini tehlikeye düşürecek nitelikteki iade ve ödemeler ana sözleşmede daha kısa bir süre tespit edilmiş olsa bile Genel kurulca ödemeleri üç yılı aşmamak üzere geciktirilebilir. Bu durumda kooperatifin muhik bir tazminat isteme hakkı saklıdır. Çıkarılan ortaklar ile mirasçıların alacak ve hakları bunları

³⁶ ERIŞ- ULUSOY, s.150-151.

isteyebilecekleri günden başlayarak beş yıl geçmekle zaman aşımına uğrar (37). Kanun ortağın çıkarılması halinde kooperatif yedek akçelerine, ortağın sermaye payına ve mevduatına açıklık getirmiştir. Ana sözleşmenin bunlar hakkında yeni bir düzenleme yapması mümkün değildir. İade edilecek haklar konusunda kooperatifteki fonları özel hesaplar ve yıl sonunda ortaya çıkan risturnların iade edilip edilmeyeceği önem taşımaktadır.

Kooperatifin güçlenmesi için ayrılan fonların çıkarılan ortağa iade edilmeyeceğini genellikle kabul etmek gerekir. Bunlar dönem sonu gelir gider farkından ayrılan yedek akçe niteliğindeki paralardır.

Ortağın kooperatifle yaptığı işleme göre ortaya çıkan risturn dönem içinde kooperatiftan ayrılan ortağa ana sözleşmede aksine hüküm yoksa iadesi gerekir.

Ayrıca ortaklar için kârdan ayrılmayan ve ortakların ödentileri niteliğinde olan özel fonlar kurulmuşsa bunların da iadesi gerekir.

Çıkarılan ortağın kooperatif varlığı üzerinde iddia edeceği haklar genel kuruldan geçmiş dönem sonu bilançosudur. Yani ticari bilançodur. Kooperatif varlıklarının cari fiyatlar üzerinden değerlendirilmesiyle hazırlanmış bilanço değildir. Çıkarılan ortak sermaye payının bir kaç misli büyüdüğünü iddia ederek sermaye payından fazlasını istemeye hakkı yoktur. Çıkarılan ortağa ödeme yapıldığı taktirde önce kooperatife olan borçlarının mahsup edilmesi gerekir. Çıkarılan ortak daha önce yatırdığı paraları hemen geri isteyemez. Ana sözleşme hükümlerince ayrıldığı yılın yıl sonu bilançosuna göre payını isteyebilir. Ayrılan ortak payını faizsiz

³⁷ ERIŞ-GÖNEN, s.218.

olarak geri isteyebilir. Ancak kooperatif borcun ödenmesinde temerrüde düşmüşse faiz isteyebilir. Ortaklıktan çıkarılan ortağın parası en geç üç yıl geciktirilebilir (38). Keyfi olarak geciktirilemez.

Çıkarılan ortağa kooperatife ödediği paraya faiz ödeneceğine dair Kooperatifler Kanunu'nda bir hüküm bulunmamaktadır. Bu yüzden ana sözleşmelerde de faiz verileceği konusunda bir yazılı hüküm bulunmamaktadır. Bu şartlar altında ortak faiz talep edemez (39).

38 Yarg. 11. H.D. 10.3.1975, T., E., 76/K.1638, Yargıtay Kararları Dergisi.

39 Yarg. 11. H.D. 04.12.1988 T., E. 1988/3487, K., 1988/7307.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kooperatifler toplumsal ve ekonomik gelişmeler neticesinde ortaya çıkmıştır. Küçük tasarruf sahiplerinin tasarruflarını belli amaç ya da amaçlar için bir araya getirerek işbirliği yapıp, birlikte çalışıp dayanışma içinde hareket ederek kurdukları demokratik yönetimli örgütlerdir.

Kendi kendine yardım esasına göre kurulan kooperatifçilik, tarihi çok eski olmasına rağmen bugünkü anlamda ilk kooperatifçilik hareketi endüstri devrimi neticesinde 19. yüzyılda Avrupada doğmuştur.

Sanayileşmenin sonucunda güçleşen çalışma koşulları ve ücretlerin düşüklüğü işçi sınıfını toplumsal düzen arayışına itmiş 1844 yılında İngiltere'nin Rochdale kasabasında 28 dokuma işçisi tarafından kurularak ilkeler belirlenmiştir. Daha sonra 1966 yılında uluslararası kooperatifler birliği Viyana'dra toplanan kongresinde ilkeler yeniden düzenlenerek günümüzde de geçerliliğini koruyan 6 ilke benimsenmiştir. Bu ilkeler şunlardır:

- Serbest giriş ilkesi
- Demokratik yönetim ilkesi
- Risturn verilmesi ilkesi
- Sermayeye sınırlı faiz verilmesi ilkesi

- Kooperatif eğitiminin geliştirilmesi ilkesi
- Kooperatiflerarası işbirliği ilkesi

Daha sonra bu ilkeler 1982'de Tokyo'da yapılan uluslararası kooperatifler birliğinin kongresinde tartışılarak değişecek ilkeleri araştırmak üzere uzmanlar komitesi kurulmuştur.

Ülkemizde ise Mithat Paşa ile başlayan kooperatifçilik hareketi Cumhuriyet döneminde gelişmiş kooperatiflerle ilgili kanunlar çıkarılmıştır. 1960 Anayasasına giren kooperatifçilik hükümet programlarında da yer almaya başlanmıştır. 1969 yılında 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu çıkarılmıştır. Bu genel kanun yanında daha önce de yürürlükteki Tarım Satış Kooperatifleri Kanunu ve Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu gibi özel kooperatifler kanunlarını da görmekteyiz.

Kooperatifler de bir işletme olmalarına rağmen diğer işletmelerden farklıdır. Kooperatiflerde ortakların kooperatife serbestçe girip çıkma hakları vardır. Yine her ortağın yönetimde bir oy hakkı bulunmaktadır. Bilindiği gibi şirketlerde yönetime katılma hakkı konulan sermaye ile ilgilidir. kooperatiflerde ise her ortak eşit haklara sahiptir. Kooperatifleri işletmelerden ayıran en öneml özellik sermaye yerine insanı ön planda tutan ve bunu tamamlayan demokratik yönetim ilkesidir.

Günümüz toplumsal ve ekonomik gelişmesinde kooperatiflerin önemli yeri olmuştur. Üretim, tüketim, satış, yapı kooperatifleri gibi çok değişik amaçlar çerçevesinde kooperatiflerin kurulduğunu görmekteyiz.

Toplumsal, ekonomik ve kültürel gelişmede büyük önem taşıyan kooperatiflerin amaçları şöyle sıralanabilir:

- Üretimi arttırarak ortakların üretim girdilerini daha elverişli koşullarda sağlayıp maliyetleri düşürmek,
- Pazarlamayı verimli ve düzenli bir şekilde düzenlemek,
- Ortakların gelirlerini arttırarak yaşam düzeylerini arttırmak,
- Ortakların eğitim düzeyini arttırmak,
- Ortakları toplumsal, siyasi, ekonomik baskılardan korumak.

Ekonomik nedenlerden dolayı çeşitli kooperatiflerin kurulduğunu görmekteyiz. Kooperatif çeşitlerinin çok olması amaçları ve faaliyet alanlarının farklı farklı olması uygulamada çeşitli sorunları ortaya çıkarmaktadır. Ortaklar hak ve yükümlülüklerini bilemediklerinden dolayı yine yöneticilerin mevzuatın sık sık değişmesi neticesinde mevzuatı algılayamadıklarından bazen ortaklar haksız yere ortaklıktan çıkarılarak haksızlığa uğratılmakta bazen de ortakların hak ve yükümlülüklerini yerine getirmemelerinden dolayı kooperatifler zarara uğratılmaktadır.

Kooperatife ortak olmak isteyen üye ana sözleşmede gösterilen ortaklık şartlarını kabul ederek kendi isteği ile ortak olmaktadır. Ortak olduktan sonra da belirli hak ve yükümlülükleri vardır. Bunları yerine getirmesi gerekir. Yöneticilerin de herkese eşit şekilde davranmaları gerekir. Kooperatiflerde esas olan kooperatif işletmenin başarısı ve devamıdır. Ortaklar hak ve yükümlülüklerini yerine getirdikleri sürece yöneticiler de bilgili ve dürüst oldukları sürece kooperatifler başarılı olacaktır.

Ana sözleşmede gösterilen şartları yerine getirmeyen ortak tabii ki ortaklıktan çıkarılmalıdır. Bu çıkarma işlemi yasa değişmeden önce ortak kooperatiften çıkarılırken ana sözleşmedeki çıkarılma nedenleri yanında haklı ve geçerli nedenlerle de çıkarılma işlemi yapılabilirdi. Yani kooperatif yönetim kurulu ya da genel kurulun uygun göreceği haklı ve geçerli nedenler ana sözleşmede yazılmasa bile çıkarılma nedeni olarak ileri sürülebiliyordu. Bu bir anlamda ilgili kooperatif organlarına önemli sayılabilecek insiyatif veriyordu. Ancak yasa değişikliğinden sonra ortaklar sadece ana sözleşmede gösterilen nedenlerle ortaklıktan çıkarılmaktadır.

Bunun için çıkarılma sebepleri ana sözleşmeler hazırlanırken her kooperatif tarafından çalışma konularına ve faaliyet alanlarına göre çok iyi hazırlanmalıdır.

Çıkarılma sebepleri tek tek yazılmalıdır. Çıkarılmada bu koşullar dikkate alınmalıdır. yani ana sözleşmede olmayan hususlardan dolayı ortak kooperatiften çıkarılmamalıdır. Aksi takdirde çıkarılma kararları yönetim kurulunun ya da genel kurulun ortak lehine veya kooperatif işletme lehine karar verme gibi sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle ortağı kooperatiften haksız yere çıkarmak ya da çıkarmamak için şu öneriler getirilebilir.

- Çıkarılmayı sağlıklı yapabilmek için ortaklığa giriş koşullarını çok iyi düzenlemek gerekmektedir.

- Ortaklıktan çıkarma kararı verilirken ne çıkarılan ortak tek başına ne de kooperatif işletme düşünülmemeli, ikisi birlikte düşünülmelidir. Hatta giriş koşulları da düzenlenirken bunlar da dikkate alınmalıdır.

- Kooperatife giren ortağa giriş koşulları açıklanmalı ve bilgilendirilmelidir.
- Bu konudaki sorunları azaltmak için kooperatif ortakları arasında homojenlik sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- CEMALCILAR, İlhan** : **Kooperatifçilik Bilgisi (Teksir) 1979.**
- ÇALOĞLU, Oktay** : **En Son Değişiklikleriyle 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu, Türk İş Ya. No: 163, 1988.**
- ÇEVİK, Orhan Nuri** : **Kooperatifler Kanunu ve İlgili Mevzuat, Ankara, 1981.**
- ÇEVİK, Orhan Nuri** : **Kooperatifler Hukuku Uygulanması ve İlgili Mevzuat, Ankara, 1990.**
- ERİŞ, Gönen-
ULUSOY, Yılmaz** : **En Son İçtihatlı Madde Açıklamalı Kooperatifler Kanunu ve Vergilendirme, Ankara, 1990.**
- HAZAR, Nurettin** : **Kooperatifçilik Tarihi, Ankara, 1970.**

HELM, Franz C.

(Çev. İlhan CEMALCILAR) : Kooperatif İşletme Ekonomisi,
E.İ.T.İ.A. Ya.No:150/92, B.2, Eskişehir,
1979.

MÜLAYİM, Ziya Gökalp : Kooperatifçilik Ankara.1992.

POROY,Reha

TEKİNALP, Ünal

ÇAMOĞLU,Ersin

: Ortaklıklar ve Kooperatif
Hukuku, İstanbul 1984.

TAN,Ayhan

: Türkiye Ekonomisinde Tarım
Kooperatifleri, Ankara, 1983.

TURAN, Nurcan

:Konut Sorununun Çözümün de Bir
Alternatif olarak Konut Kooperatif-
leri ve Eskişehir İlindeki
Konut Kooperatiflerinin Sosyo-
Ekonomik Analizi, Eskişehir,1981.

ÜRPER, Yılmaz

: Kooperatif İşletmeciliği, Eskişehir,
1992.

: Yargıtay Kararları Dergisi.

: Yargıtay Dergisi.

: İstanbul Barosu Bilgi Bankası
Arşivi.

----- **TÜRK TİCARET KANUNU**

----- “ Tüketim Kooperatifi Anasözleşmesi,
Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifi Anasözleşmesi,
Küçük Sanayi Sitesi Kooperatifi Anasözleşmesi,
Konut yapı kooperatifi Anasözleşmesi,
Temin Tevzi Kooperatifi Anasözleşmesi”,
T.C. SANAYİ VE TİCARET BAKANLIĞI
TEŞKİLATLANDIRMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
(1982-1993).

----- “Sınırlı Sorumlu Sulama Kooperatifi
Anasözleşmesi”,
T.C. TARIM ORMAN VE KÖY İŞLERİ BAKANLIĞI
TEŞKİLATLANMA VE DESTEKLEME GENEL
MÜDÜRLÜĞÜ, 1989.

----- “Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarım Kredi
KooperatifleriBölge Birlikleri, Türkiye Tarım
Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği
Anasözleşmesi”
TÜRKİYE TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ
MERKEZ BİRLİĞİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, 1988.